

T E X T O S
O R I G I N A L S
E N C A T A L À

EDITORIAL

Les ciutats catalanes apareixen sovint a les obres literàries escrites en diverses llengües. Hi ha, en primer lloc, les obres dels autors espanyols que viuen als territoris de llengua catalana. Són obres que no pertanyen a la literatura catalana, sinó a la castellana, que és coneguda internacionalment com a literatura espanyola. Són textos literaris que formen part de la vida cultural catalana. En aquests textos, com en els textos dels escriptors en llengua catalana, les referències a les ciutats i als territoris catalans són freqüents i habituals. Les al·lusions als països de cultura catalana ja són menors en el cas dels autors espanyols o llatinoamericans que no viuen als territoris catalans.

Però cal recordar que Barcelona, amb la seva poderosa indústria editorial, ha contribuït decisivament en la difusió de la literatura llatinoamericana i que molts escriptors que s'expressen en llengua espanyola visiten Barcelona o passen temporades a Barcelona per a resoldre qüestions professionals amb els editors, els agents literaris i els cercles culturals.

Les referències a Catalunya, a les Illes Balears i a València es troben també en escriptors d'altres llengües i principalment en autors de llengües francesa, anglesa, italiana i alemanya. Els territoris catalans han fascinat molts visitants. Hi han descobert els encants de la Mediterrània, la sensualitat elaborada per una llarga

història cultural, la modernitat alliberadora i l'obertura a idees, símbols i creences variades. Els països catalans han sabut harmonitzar l'estimació de la identitat pròpia amb un esperit de tolerància i d'acceptació de la diversitat. La població catalana actual és el resultat d'una barreja de grups humans de diverses procedències, de fenòmens migratoris numèricament importants i d'influències culturals que van des de l'Islam a les filosofies europees de la modernitat i la postmodernitat. Els textos que presentem expliquen la presència de les ciutats catalanes i dels nostres paisatges en autors coneguts i en obres literàries rellevants.

Actualment arriben als països de cultura catalana contingents importants

d'immigrants del Magreb i de l'Àfrica subsahariana. El diàleg entre les seves cultures i la cultura catalana no sembla tan difícil com el que es produeix en altres països europeus. Tot i que s'han de resoldre millor problemes d'ordre jurídic i les necessitats d'habitatge, assistència sanitària i educació dels nous immigrants, hi ha una gran majoria de la població molt ben disposada a acollir i compartir. D'aquest nou diàleg cultural també en resultaran obres literàries amb referències als paisatges, les tradicions i les perspectives de futur dels territoris catalans.

Fèlix Martí

EXCURSIONISME

SENDERS DE GRAN RECORREGUT

Al segle XI, Catalunya va ser el primer país d'Europa que va legislar sobre el dret de tothom a utilitzar els camins. Des de llavors ha plogut molt, però no ha estat la pluja la que ha fet perillar els camins, sinó les noves condicions sorgides de la Revolució Industrial. La xarxa de senders que va unir durant segles els diferents nuclis rurals, garantint el pas d'un a l'altre a peu, va sofrir un important procés de degradació a causa de les noves pràctiques de transport. D'una banda, els antics camins van ser "trepitjats" per rutes, carreteres i pistes forestals; de l'altra, les noves possibilitats laborals i de transport, així com la despoblació de les terres de l'interior, van ocasionar la inutilització de quilòmetres i quilòmetres de camins, que van ser gradualment reconquerits per la naturalesa. Als anys seixanta, en ple *desarrollismo* franquista, sovint el caminant topava de sobte amb una urbanització que li impedia continuar, si és que el camí no moria devorat per la bardissa i els matolls. En un país que ja des del segle passat tenia com una de les característiques col·lectives l'afició al muntanyisme, aquesta degradació no es podia prolongar durant gaire temps. Alguns particulars, sobretot al sud del Principat, i associacions com els amics de Montserrat desbrossaven i senyalitzaven camins, però no existia cap entitat que aplegués aquests esforços.

A França, el Comité National des Sentiers de Grande Randonnée s'encarregava des dels anys quaranta d'impulsar i conservar els camins de muntanya. Amb motiu de les trobades celebrades anualment amb el Camping Club de França, l'actiu Club Excursionista de Gràcia va entrar en contacte amb impulsors de senders del país veí, i l'any 1973 va entrar en funcionament el Comitè Català de Senders, dependent de la Federació Catalana de Muntanya, que ha treballat sempre amb la col·laboració de les diferents entitats excursionistes. Per mantenir les sigles GR, que signifiquen literalment "llarga excursió" o "llarga caminada", es va preferir en aquell moment l'expressió "gran recorregut", que l'ús ha acabat consagrant. L'any 1974, es presentava el Pla de Senders de GR de Catalunya, i l'any següent es començava a marcar el primer tram de sender, el sector Tivissa-Benifallet del GR-7, entre la Ribera d'Ebre i el Baix Ebre, comarques pioneres en el manteniment de camins rals.

L'any 1977, el Comitè Català de Senders va editar la primera Topo-Guia, corresponent al sector Pauils-Fredes del GR-7. Des de llavors han anat apareixent diferents guies en forma de llibret, que incorporen mapes, llista de refugis, resums històrics, consells mèdics, climatologia i normes d'alimentació, entre altres dades útils. Les normes internacionals estableixen que els senders de gran recorregut

han d'incloure paratges naturals d'interès especial, monuments, i llocs d'aprovisionament i de pernoctació. Els GR han de permetre que el caminant es faci una idea aproximada de la regió que travessa i, sempre que sigui possible eviti les carreteres asfaltades. Sovint es creen variants de l'itinerari principal perquè l'excursionista pugui arribar fàcilment a altres sectors propers, els PR (petit recorregut) permeten conèixer noves rutes i connecten els GR.

Els símbols utilitzats per marcar els senders catalans de gran recorregut, pintats sobre un lloc visible des de qualsevol sentit del camí, són els que es fan servir internacionalment. Tots els excursionistes aficionats coneixen el més freqüent, que indica "continuitat del camí": una marca blanca sobre una de vermella, de 5 cm d'ample i 15 de longitud, separades per un centímetre. Quan la ratlla blanca i la vermella formen una aspa o creu de sant Andreu, el símbol indica "direcció dolenta". D'altres símbols convencionals signifiquen alberg, refugi, font, mirador, telèfon, etc. Es parteix de la base que el caminant no coneix la regió ni és un excursionista expert. Caminar per senders de gran recorregut és una manera segura d'introduir-se en l'excursionisme i d'estalviar-se maldecaps. De fet, hi ha qui limita les seves sortides als camins senyalitzats: són els anomenats, en argot, "senderistes".

D'entre el conjunt de senders cata-

lans de gran recorregut, que superen els 2.000 quilòmetres, destaca el GR-11, que parteix del cap de Creus i travessa el Principat d'est a oest passant per Núria i Andorra fins a arribar a Ospitau de Viella; el GR-7, que el creua de sud a nord per Fredes, Montblanc, Solsona i la Seu d'Urgell; i el GR-5, el cinturó pedestre de Barcelona, que uneix els parcs naturals del Garraf, Sant Llorenç, el Montseny i el Montnegre. Els GR de la Catalunya Nord asseguren la connexió amb l'extensa xarxa de senders europeus, com l'E4, que passa a prop de Berna i Viena, o l'E3, que s'acosta a París, Luxemburg i Praga. Alguns senders d'Europa Central estan senyalitzats des de fa més d'un segle.

Els senders de gran recorregut no estan fixats definitivament, sinó que es troben sotmesos a canvis motivats per noves urbanitzacions, deforestació, focs... Una xarxa de senders que connecta els diferents països i fa possible viatjar a peu dels uns als altres, contribueix en gran manera a la circulació i al coneixement espontani d'idees i de persones, al respecte i l'amor per la terra pròpia i la terra dels altres. Sens dubte, els automobilistes arriben abans al seu objectiu sortejant les muntanyes gràcies als túnels; els senderistes fan més volta, però no tenen pressa perquè gaudeixin de les muntanyes... si fan cas dels senyals!

Àngel Mauri

L'INSTITUT MUNICIPAL D'INVESTIGACIÓ MÈDICA (IMIM)

L'IMIM és un centre de recerca que, des de fa més de 40 anys, ofereix suport, promou, coordina i gestiona la recerca a l'àmbit dels hospitals municipals de Barcelona. A través de l'IMIM es promou la investigació científica en el camp de les ciències de la salut i es realitza un ensenyament especialitzat, adreçat al tercer cicle universitari i a la formació continuada de professionals sanitaris. En la seva primera concepció, l'Institut fou creat per l'Ajuntament de Barcelona el 1947, com a conseqüència d'un suggeriment realitzat pel Prof. Nauck, Cap del Tropeninstitut d'Hamburg al Dr. Trias de Bes, Director de l'antic Hospital d'Infecciosos, avui Hospital Universitari del Mar. Aquesta iniciativa rebé el suport de García Tornel, aleshores Tinent d'Alcalde de Sanitat, que féu possible la seva creació. Aquest procés fou, en el fons, el resultat de l'encàrrec d'una ponència sobre Endocarditis lentes fet el 1945 al Dr. Trias que havia de presentar al Congrés de Cardiologia que se celebraria el 1947 a Barcelona. El Dr. Trias encarregà als Drs. J. Gras i A. Foz la realització de la part experimental d'aquell treball. Aquella aportació científica fou amplament reconeguda més tard, proporcionant l'impuls definitiu a la creació de l'Institut d'Investigació. Finalment, el 1948, Sir Alexander Fleming inaugurà el centre, i el 1950 s'hi començà a treballar a ple rendiment. A tall d'exemple de l'activitat investigadora punta que s'hi desenvolupà, cal destacar que el 1960 J. Gras descriví el "fenomen de la inhibició d'anticossos circulants per hipermunitarització". D'altra banda, A. Foz, membre del Quadre d'Experts en Brucel·losi de l'OMS d'ençà de 1958, desenvolupà línies de recerca en malalties infeccioses destacant l'estudi del brot de còlera de 1971, la descripció, com a anticòs, del factor RA i l'estudi d'un nou mètode diagnòstic de la brucel·losi per ELISA.

Més endavant, i coincidint amb la gran repercussió en el sistema sanitari que va tenir la transició política vers un sistema democràtic, iniciada a Espanya el 1975, i que culminà el

1986 amb la promulgació de la Llei General de Sanitat, l'IMIM va experimentar la seva part de renovació. Durant els primers anys d'aquest període, els ajuntaments emprengueren nombroses iniciatives sanitàries com les orientades a transformar els serveis assistencials. A finals de 1984, la constitució de l'Institut Municipal d'Assistència Sanitària (IMAS) com a organisme autònom municipal (que actualment depèn del Consorci Sanitari de Barcelona), afavorí el plantejament d'una política d'investigació als hospitals municipals. Aquest procés va facilitar la reorientació de les funcions de l'IMIM, on es va integrar el grup de Farmacologia Clínica de l'Hospital del Mar i es va incorporar un nou grup d'informàtica mèdica procedent de la UAB, tot establir-se un pressupost específic per al funcionament de l'Institut. La incorporació, durant els anys 1987 i 1988, d'altres grups d'investigadors a les àrees d'immunologia, epidemiologia i salut pública completà l'estructura actual de l'Institut que constitueix, com hem dit, l'organisme de recerca dels hospitals municipals (Hospital Universitari del Mar i Hospital de l'Esperança). L'IMIM està actualment constituït pels quatre departaments de recerca esmentats, i el Departament de Coordinació i Suport de la Investigació (DECSI), del qual depenen cinc unitats d'investigació dirigides per facultatius dels hospitals municipals (investigacions quirúrgiques, microbiologia, metabolisme ossi, pneumologia i anesthesiologia). El DECSI disposa d'una infraestructura estable que cobreix les necessitats bàsiques dels investigadors de l'Institut i del personal dels hospitals municipals involucrat en projectes d'investigació. En aquesta infraestructura destaca la creació d'una xarxa local d'informàtica, un servei bibliogràfic modern, un estabulari per a animals petits, la instal·lació radioactiva de segona categoria i un laboratori d'anàlisis químiques aplicades de drogues i medicaments, i el suport permanent d'assessorament metodològic i bioestàtic. A la reraguarda de l'activitat investigadora, el departament d'administració, s'encarrega del control comptable i pressupostari dels projectes de recerca, compres i magatzems, manteniment dels equips i instal·lacions, així com de les relacions laborals i la gestió de personal. La seva estructura s'ha adaptat progressivament a una gestió ràpida i més eficaç, introduint aquelles tècniques més comunes de l'empresa privada.

En el terreny de l'ensenyament biomèdic, diversos investigadors de l'IMIM són responsables de les assignatures d'immunologia, microbiologia, farmacologia, farmacologia clínica, medicina preventiva i salut pública de la llicenciatura de medicina de la UAB a la Unitat Docent de l'IMAS, així com de diversos programes de doctorat i mestratges de postgrau.

L'IMIM fou un dels primers centres d'investigació mèdica acreditats com a Unitat Mixta del Fons d'Investigacions Sanitàries del Ministeri de Sanitat i Consum, la qual cosa el qualificà, segons aquesta institució, com a centre d'investigació multitemàtic. Igualment, és un centre col·laborador de l'Oficina Regional Europea de l'OMS en l'àrea de drogues d'abús, i des de 1985 està acreditat pel Comitè Olímpic Internacional per al control antidopatge.

Les línies de recerca han estat ordenades per Programes, sistema que permet el seguiment administratiu individualitzat i la periòdica avaluació científica dels progressos dels projectes d'investigació. Cada any es publica i distribueix la memòria de la activitat científica de l'Institut. El nombre de publicacions tant nacionals com internacionals no ha deixat de créixer des de 1986 ençà, demostrant la intensa activitat investigadora de l'Institut.

L'estratègia en la darrera època de l'IMIM s'ha fonamentat en una renovació important de la plantilla d'investigadors, incorporant-hi personal que gaudeix d'una reconeguda trajectòria professional i —en molts casos— amb períodes de formació extensos en prestigioses institucions estrangeres. El capítol de personal ha estat reforçat amb la incorporació a l'esquema de l'Institut de les figures del becari pre-i post-doctoral, un pi-

lar fonamental de l'activitat investigadora i docent. Els canvis en el capital humà de la Institució han estat acompanyats del desenvolupament d'una àmplia xarxa de relacions externes des de cadascun dels grups d'investigació, tant amb institucions de Barcelona, com d'arreu d'Espanya, Europa i els Estats Units. En conjunt, l'activitat investigadora s'ha incorporat a la interacció trans-nacional que és característica dels avenços científics de l'última dècada.

La construcció del nou edifici el 1992, situat al carrer del Dr. Aiguader, 80, va significar la consolidació de l'Institut. Construït a la part oest de l'Hospital Universitari del Mar i al llarg de l'Avinguda del Litoral, disposa en la seva totalitat d'uns 8.000 m². dels quals més de 4.000 estan ocupats per l'IMIM. Una de les dependències més emblemàtiques del nou edifici és el saló d'actes, infraestructura amb capacitat per a 200 persones que serà molt utilitzada no sols per l'IMIM, sinó també per l'Hospital Universitari del Mar i la Unitat Docent IMAS (U.D.-IMAS, centre de la Facultat de Medicina de la UAB). El cost de la inversió ha estat sufragat per l'IMAS i el Consorci Sanitari de Barcelona, en el qual participen l'Ajuntament de Barcelona i la Generalitat de Catalunya. L'IMIM inicià el trasllat a les seves noves dependències el maig de 1992.

Entre els reptes futurs més importants destaquen el de promoure la interacció entre els grups actuals, la concentració de les línies d'investigació en macroprogrames i l'obtenció d'una massa crítica de recursos humans suficient perquè la recerca sigui competitiva. L'increment de les interaccions amb els facultatius dels hospitals és un punt crucial per a la consecució d'aquests objectius. També les relacions internacionals amb investigadors interessats en les línies de recerca del centre constitueixen un punt d'interès. En aquest sentit les iniciatives de contactes procedents de col·legues estrangers són ateses molt especialment.

Jaume Marrugat

LES CIUTATS CATALANES I LA LITERATURA ESTRANGERA

La relació entre les ciutats i la literatura no es sistematitzà fins ben entrat el segle XIX mercès a la imbricació de tres elements: la pèrdua del sentiment envers la natura que havia estat referència obligada de les literatures romàntiques, la consolidació de la burgesia que animà el creixement de les ciutats i la seva reconversió en el marc de la vida moderna i, en tercer lloc, l'esclat de la literatura realista, entesa com a calc de la societat, que contribuï a fixar el creixement i la metamorfosi de bona part de les ciutats europees.

L'empenta burgesa obligà les ciutats a obrir la cotilla dels nuclis antics —ciutats medievals, en molts casos— per assimilar poblacions veïnes i examplar-se en una perspectiva d'horitzons més folgats. La burgesia es distingia pel seu dinamisme empresarial i les grans urbs, empeltades del mateix esperit, endegaren un procés de desenvolupament i de transformació. Fou llavors que, de bracet amb les estètiques del realisme, la literatura esdevingué fonamentalment urbana. L'escriptor del XIX té molt de notari i es distingí, sobretot, per ser un gran observador. Els paisatges urbans envaeixen el món de la novel·la i Balzac, Flaubert i Zola, entre altres, es convertiren en els cronistes del París del XIX, de la mateixa manera que Charles Dickens ho fou de Londres, Narcís Oller, de Barcelona, i Galdós, de Madrid, per posar només alguns exemples.

El procés encetat mitjan segle passat s'ha multiplicat en l'actual i és difícil de trobar una ciutat de mitjana empena que no s'hagi vist solcada pels miralls de la literatura. Miralls canviants i fragmentaris, però, perquè les ciutats evolucionen i els autors només aconsegueixen retrats parcials i fugissers: la imatge d'un temps que és vàlida per uns anys, però condemnada, en el futur, a ser la fotografia groguenca d'un passat irrecuperable. I es poden resseguir, en aquesta línia, les evolucions i giragonses d'una urbs moderna a partir de la literatura que l'ha reflectida. La ciutat de Nova York d'aquests darrers anys, per exemple, té com a novel·la emblemàtica *La foguera de les vanitats*, de Tom Wolfe, tot i que no es pot prescindir d'altres autors com ara Paul Auster (*La ciutat de vidre*) o Didier Decoin (*Abraham de Brooklyn i John l'infern*), ni dels guions que

Woody Allen ha convertit en festa cinematogràfica. En tot cas es tracta d'una literatura on el perfil de Nova York es retalla diferent del que dibuixà John dos Passos a *Manhattan Transfer* (1925) o del que bastí Henry James a *Washington Square* (1880). D'altra banda, les ciutats passen per rasers diferents a l'hora del repartiment literari: n'hi ha que han tingut sort des d'una perspectiva quantitativa i unes altres han gaudit el benefici de la qualitat. Dublín, per exemple, serà per sempre més la mítica ciutat de l'*Ulises* de Joyce, Praga sembla indestruïble de Kafka, i Elias Canetti, Thomas Bernhard, Robert Musil i Joseph Roth, entre altres, han emmarcat la seva obra a Viena, capital musical de la cultura europea.

Barcelona no s'allunya de la teoria exposada, en el sentit que la literatura no començà a reflectir-la sistemàticament fins al segle passat. L'estrena fou aconseguida pel primer esclat del catalanisme polític i per l'aveniment d'un important creixement urbà que culminà en l'Exposició Universal de 1888. Anteriorment, però, alguns visitants il·lustres com Giacomo G. Casanova, Stendhal, Washington Irving, Prosper Mérimée o Hans Christian Andersen havien deixat comentaris i impressions sobre les qualitats, confort i tarannà de la ciutat. Cap anotació, però, no ha estat tan falaguera com la que, segles enrere, li adreçà Miguel de Cervantes en una de les pàgines de *Don Quijote de la Mancha*:

Barcelona, archivo de la cortesía, albergue de los extranjeros, hospital de los pobres, patria de los valientes, venganza de los ofendidos y correspondencia grata de firmes amistades, y en sitio y en belleza, única.

Barcelona: La Guerra, El barri "Chino", i la Rambla

Els paisatges recurrents de la literatura estrangera encarada a Barcelona es poden agrupar en la terna temàtica del títol. Tot i que encara s'hi hauria d'afegir l'impacte que generen Gaudí i l'arquitectura modernista, així com la sovintejada referència als miradors de privilegi de la ciutat el Tibidabo i Montjuïc. El crític Àlex Broch, en el treball *La mirada estrangera* (publicat a *Barcelona en la literatura* "Barcelona Metròpolis Mediterrània". Núm. 20) analitza el gruix més consistent d'aquesta literatura, proposa unes alternatives de reflexió i estableix uns paràmetres de distri-

bució en quatre apartats: Novel·les de la Guerra Civil, Ètica i estètica del mal, La ciutat com a determinació d'un destí i La ciutat com a lloc d'encontre i retrobament.

Abans d'entrar en la Barcelona en temps de guerra i revolució, podem acostar-nos a l'agitació de les jornades d'octubre de 1934, temps de revolta a tot l'Estat espanyol i quan el president Lluís Companys, —el 6 d'octubre— proclamà l'Estat Català dins de la República Federal Espanyola. En el remolí d'aquestes jornades hi ambientà, Joseph Kessel, la novel·la *Une balle perdue* (1964). Ara bé, el 6 d'octubre no fou sinó el preàmbul de l'ensulsiada que començà l'estiu de 1936. George Orwell, a *Homage to Catalonia* (1938) s'encara a la tragèdia dels Fets de Maig de 1937, complex episodi de revolució dins de la revolució que també recull la novel·la *El Palace* (1962), de Claude Simon. Per un altre costat, l'estusiame de la revolta de l'any anterior es pot seguir en el capítol corresponent d'André Malraux a *L'espoir* (1937). I es dona l'aveniment que tots tres narradors (Kessel, Malraux i Simon) escometen la novel·la des de la perspectiva d'un mateix espai —l'Hotel Colón, a la Plaça de Catalunya— però amb cronologia diferent: el primer hi viu els fets del 6 d'octubre de 1934, Malraux hi relata els enfrontaments per ocupar l'hotel, el 19 de juliol de 1936, i Claude Simon s'encara als malaurats Fets de Maig de 1937 amb la manatxa de trostkistes a mans de l'ortodoxia stalinista.

Unes altres referències i visions de Barcelona en temps de guerra es rastregen a les memòries d'Stephen Spender, *World Within World* (1951) i, una mica més de biaix, en l'obra d'Aldous Huxley, *After Many a Summer* (1939), en algunes pàgines d'André Gide, d'Antoine de Saint-Exupéry, d'Ernest Hemingway i François Mauriac, entre altres.

Un altre mite literari per a la mirada estrangera és la geografia física i humana del barri "Chino", l'indret urbà potser més literaturitzat de la ciutat durant tot el segle XX. És un marc per excel·lència de la narrativa policíaca i, entre els escriptors estrangers, es presenta amb una embrollada amalgama que barreja un antic escenari de lluites sindicals, una geografia d'espionatge durant la Primera Guerra Mundial i on s'assumeix, d'altra banda, que el barri no és mai un

espai neutre: això vol dir que situar-hi una novel·la implica decantar-se per ambients de submón i de marginalitat. Ho deixa prou clar Paul Bowles, a *Memòries d'un nòmada*, quan apunta que, del barri "Chino" barceloní, es deia que era el més viciós de totes les ciutats europees. Després de visitar-lo com a turista, l'autor anota que ha quedat prou satisfet de la depravació que hi ha trobat.

La llista d'obres i autors per iniciar-se en aquest suposat laberint del vici pot començar amb Pierre Mac Orlan, *La bandera* (1931) i *Rues secrètes* (1934), pot continuar amb l'experiència del saxofonista americà d'*A night in Barcelona* (1947), de William Irish, i encarar-se sense embuts en les obres més contundents de la sèrie: *Journal du voleur* (1949), de Jean Genêt, *Le bleu du ciel* (1957), de Georges Bataille i *La marge* (1967), d'André Pieyre de Mandiargues. En tots tres títols, sobretot en els dos primers, s'hi rastreja una metafísica del mal que és plenament assumida pels personatges de Genêt i de Bataille.

Tot i ser a tocar del barri "Chino", La Rambla es converteix, per contra, en un espai idíl·lic, una avinguda insòlita de bellesa singular i, potser, l'indret barceloní més lloat per les plomes forànies. Per a bona part dels escriptors estrangers, La Rambla (que en general pluralitzen i converteixen en Les Rambles) s'associa a la fusió de quatre criteris complementaris: és un passeig, un espai demòtic, un mercat de flors i una geografia d'agitació ciutadana. Per això, els barcelonins hi van a badar, a passejar, a comprar flors, a mirar les noies i a fer la revolució. Amb lleugeres variacions i matisos així ho reflecteixen l'inclit Rubén Darío, l'escriptor anglès Evelyn Waugh, el novel·lista txec Karel Capek, el periodista Ilya Eremburg, l'acadèmic francès Louis Bertrand, l'il·lustre Jean-Paul Sartre —en la breu llambregada barcelonina a *La nau-sée* (1938)—, i també Gertrude Stein, André Maurois, Henry Miller, Georges Simenon i Eugenio Montale, entre altres.

Barcelona, doncs, se'ns presenta com una fadrina festejada amb escreix pels literats i, sobretot, afortunada des d'aquesta perspectiva de l'esguard estranger que miro de presentar. I ho és, de venturosa, tant si comptem el nombre d'escriptors que l'han enaltida com si ho fem per la qualitat i la contundència de les plo-

mes esmentades. I aquesta mirada estrangera sobre la ciutat, en el sentit més ampli, encara es pot arrodonir amb altres autors i obres com ara René Bizet, *Avez-vous vu dans Barcelone?* (1926), Francis Carco, *Prin-temps d'Espagne* (1929), Henry de Montherlant, *La petite infante de Castille* (1929), Henry-François Rey, *Les pianos mécaniques* (1962), Rossana Rossanda, *Un viatge inútil* (1981), Italo Calvino, *Palomar* (1983), Vassilis Alexakis, *Talgo* (1983) i Gabriel García Márquez, *Doce cuentos peregrinos* (1992). A banda s'han de considerar els comentaris i textos més breus de Boris Vian, Tommaso Marinetti i Francis Picabia, entre molts d'altres.

Les altres ciutats del Principat

La resta de les ciutats catalanes no han tingut la mateixa requesta i no han estat, ni de bon tros, tan transitades pel cosmopolitisme que genera i caracteritza Barcelona. Tot i amb

això, es poden espigolar referències diverses com ara la novel·la de geografia lleidatana de l'escriptor austríac, Alexander Giese, *Lérida oder Der lange Schatten* (1983) o el recull de poemes de l'italià Antoni Arca, poeta alguerès, que ha jugat amb el nom de la ciutat en el llibre *Isabelleida* (1991). També algunes peces teatrals del flamenc Paul Koeck que tenen aires manllevats del Camp de Tarragona o el volum del peruà Federico Mould Távora amb una notícia de la Girona republicana.

Posats a rastrejar altres referències urbanes vistes per escriptors foranis, cal esmentar la singular experiència matoronina de Stendhal quan hi passà, el mes de setembre de 1837, en una breu escapada de Perpinyà fins a Barcelona. A Mataró hi féu parada i fonda, trobà la ciutat agradable i ben disposada, però comenta que li fou servit un dinar de poca qualitat, massa abundós de carn i amb regust d'oli ranci. L'il·lustre narrador francès

no reeixí de fer-se entenent que volia ous i fins que no arribà a Barcelona, a l'hostal de les Quatre Nacions, no aconseguí, segons que deixà escrit, de menjar amb una mica de decòrum. De tota manera, més difícil ho va tenir Hans Christian Andersen quan el carruatge en què viatjava va haver d'heure-se-les, per terres gironines, amb un Fluvià crescut per les pluges de la tardor de 1862 i sense cap pont per on poder creuar eixuts. La cosa succeí a Bàscara i en un indret on no feia gaire que havia bolcat una diligència i s'hi havien ofegat un parell de passatgers. És en aquestes cròniques i relacions de viatges més generals on puntegen diferents indrets, rurals i urbans, de la geografia catalana. Altres exemples poden ser el viatge de Giacomo G. Casanova de València fins a Barcelona o les memòries de l'escriptor rus Issac Iakovlevitx Pavlovski que visità Catalunya en la segona meitat del XIX. La literatura i les ciutats són concep-

tes que passen de bracet des de fa més d'un segle, són amigues que es fan companyia i han après el bon ofici de la tolerància que les fa complementàries. La literatura n'ha reflectit les palpitations i els canvis que s'hi produïen però, com sempre i fideles a elles mateixes, les imatges de la literatura són múltiples, polivalents i sovint carregades d'ambigüitat. Poden anar del ditirambe fins a la crítica, del retrat a la visió simbòlica i de l'esforç ennoblidor fins a freg de l'esperpent. Per la mateixa raó i segons l'òptica canviant dels escriptors, les ciutats són a voltes estimades i enaltides, a vegades enyorades i, quan cal, criticades. Són, de tota manera, imatges que volen, miralls que canvien i velles col·leccions de fotografies groguenques que parlen d'un temps que només pot conjugar-se en passat.

Isidor Cònsul

DOSSIER

MALLORCA, UNA ILLA PER A L'ESCRITURA

Hom diu que néixer en una illa forja el caràcter dels qui n'han tengut la fortuna, que els fa veure el món amb la mirada perduda a través dels colors de la mar, tintada amb la seva força. Potser per això tots aquells que tenen l'ànima de viatgers s'hi han perdut alguna vegada, als confins de les illes, amb el desig de romandre-hi llargament.

Mallorca és una illa acostumada a rebre visitants —que no els arrufa el nas perquè sap que n'ha de viure— dels qui hi cerquen el recer de les platges i del sol. No sempre ha estat així, tanmateix, hi hagué anys que eren com una tirallonga fosca. Èpoques de vida lentíssima, a l'illa, quan el temps mai no s'hi mesurava des de l'exterior, quan els mallorquins existien d'esquena a qualsevol aldarull que arribàs d'enfora. Era una terra marcada pels rigors de la misèria, de bella aspriva i d'homes que mai no perdien el posat sever. S'havien sotmès als escamots i als exèrcits, havien vist onejar totes les banderes, però no sabien rebre aquells que arribaven sols de molt enfora, disposats a trobar-hi aixopluc. N'hagueren d'aprendre, malgrat tot, a somriure als seus visitants. I fins i tot arribaren a saber ballar al so que aquests fan sonar, però aquesta ja és una altra història. Ara parlem d'un paisatge net i nou de trinca. Ens refe-

rim a aquell temps en què l'illa de Mallorca era gairebé el paradís.

Un paradís ple de duresa, emperò, amb ombres que enterbolien els verds. Un paradís fet des de la misèria de les dones i dels homes que l'habitaven. Dur com les roques. Difícil com la mar. Potser aquesta era la seva força, la que corprenia els visitants.

Diuen també que Mallorca és una terra que estimula la creativitat dels que s'hi acosten. Tal vegada per aquesta raó tants pintors l'han escollida per dibuixar-ne les clarsors. Tants escriptors hi han nascut, i molts d'altres s'hi deturaren. Els que per diversos motius hi arribaven, molt sovint omplien pàgines senceres dedicades a l'illa. Escrits que són, avui, testimoniatge de caminants perduts per aquesta terra, que reflecteixen sensibilitats diverses, que fan la crònica d'un temps passat.

Gaspar Melchor de Jovellanos fou confinat a Mallorca a causa dels seus enfrontaments amb Godoy, polític espanyol del segle XIX. Era tot just encetat el segle passat, quan l'escriptor asturià arribava a uns indrets que no havia tengut l'oportunitat de triar lliurement. Primer, fou pres a la Cartoixa de Valldemossa, després, tancat al castell de Bellver fins l'any 1808. Dos escenaris magnífics per a una situació tràgica. El contrast entre els llocs i l'experiència que s'hi pro-

duïa era verament intens. Però Jovellanos no hi visqué com un malson, sinó que va saber traslladar a nombrosos dels seus escrits aquell petit macrocosmos.

Segurament una de les figures estrangeres més profundament vinculades a l'illa és la de l'escriptora George Sand. La seva relació amb els illencs no fou ni harmònica ni gaire afortunada. Els vincles que establí amb el paisatge mallorquí, per contra, originaren pàgines literàries d'extraordinària sensibilitat. Sembla que un dels incentius que la motivaren a escriure el seu llibre *Un hivern a Majorque* —la publicació del qual va ser un revulsiu per a la calma illenca— fou l'obra *Souvenirs d'un voyage d'art à l'île de Majorque*, de Jean-Joseph-Bonaventure Laurens, dibuixant, escriptor i músic, obra que destaca per les litografies que reuneix. George Sand criticà durament aquells homes de mirada fosca que no la varen saber entendre, les dones que l'observaven de reüll com si veiessin el diable en l'estranya de posat volgudament masculí. Durant la seva estada a Mallorca, va rebre la visita de Dembowsky, viatger polonès que relata la seva estada a l'illa, fardada d'anècdotes, en la correspondència mantinguda amb l'escriptora. Cartes que trobam incloses en el seu llibre *Dos anys a Espanya i Portugal durant la guerra civil*.

Imatges que reflectien el que els viatgers anomenen sovint l'hort de les Hespèrides, paratges com la vall de Sóller, tota de tarongers, o els ametllers que s'omplen de flors amb els rigors de l'hivern, o les muntanyes plenes d'avencs, o les cales minúscules. L'arxiduc d'Àustria Lluís Salvador d'Habsburg-Lorena i de Borbó en fou un bon coneixedor, d'aquests paratges i dels qui els habitaren. Viatger culte i encuriós, arribà a Mallorca per primera vegada l'any 1867, i se n'enamorà profundament. Cinc anys més tard va comprar Miramar i s'hi establí llargues temporades. Convertida l'illa en el seu refugi, i sotmesos els illencs als seus capricis d'home poderós, tengué múltiples aventures amoroses amb les pageses valldemossines —aquestes són, expliquen les veus del poble, les causes que hi hagi tanta gent rossa a Valldemossa. Entre les seves diverses aventures, destaca la llarga història d'encontres i d'esperes protagonitzada per Caterina Homar. L'Arxiduc va escriure *Die Balearen* (1869-1891), obra de caràcter enciclopèdic. Un altre viatger que recorregué les aigües del Mediterrani fou Gaston Vuillier. La seva obra més coneguda és *Les îles oubliées* (París 1893) on recull les impressions que li produïren els seus viatges per les Balears i retrata la gent i els seus costums, les formes del paisatge, la ciutat de Palma i la badia.

Com a cròniques que detenen el temps i l'expliquen, a voltes des de la sorpresa, altres des del descobriment d'un món difícil, intens com el seu paisatge, els escriptors parlen de

l'illa. Borges hi dedica un poema i un conte. Rubén Darío en fa alguns poemes i hi escriu dos textos narratius: *La isla del tesoro* i *El oro de Mallorca*. Graves s'hi instal·la i el seu cos repo-

sa avui en un cementiri petit i bell, entre les muntanyes de Deià. "¡Hermosa tierra para envejecer despacio!", havia exclamat Miguel de Unamuno el 1906, en fer-hi estada.

Bona terra per descriure-la lentament, degueren dir els viatgers que, alguna vegada, s'hi van perdre.

Maria de la Pau Janer

DOSSIER

ROBERT GRAVES: UN POETA BRITÀNIC A LA MEDITERRÀNIA

El 1929, després de completar la seva sincera autobiografia *Goodbye to All That* (Adéu a tot això), mon pare, Robert Graves, va posar en pràctica aquestes paraules i, literalment, va dir adéu a la seva pàtria, decidit a començar una nova vida. Tenia 34 anys.

Vaig marxar d'Anglaterra després d'una dolorosa crisi domèstica. Però això va ser només el desencadenant: jo ja havia decidit de no viure permanentment a Anglaterra perquè, de sobte, m'havia adonat que el país estava fortament superpoblat, atès que la seva població òptima era d'uns vuit milions, com a l'època dels Tudor. [...] Jo tenia ganes d'anar allà on la vila continuava essent vila i el camp camp; i on llaurar amb cavalls encara no era un anacronisme. Tenia altres desitjos, naturalment, com ara un bon vi, uns bons veïns, i no estar molt allunyat del meridià de Greenwich.

Tot això ho va trobar al poble de Deià, on juntament amb la poetessa nord-americana Laura Riding va passar els set anys següents escrivint —sobretot poesia— intensament i obsessivament. L'èxit comercial de la seva autobiografia li va permetre de construir una gran casa de pedra just a tocar de Deià, amb el puig des Teix al fons i la vista del mar llunyà a baix; però, malgrat el desig de concentrar-se únicament en la poesia, les dificultats econòmiques el varen obligar aviat a escriure un altre best seller: *I. Claudius* i *Claudius the God*, dues novel·les que, juntament amb *Goodbye to All That*, van esdevenir els seus llibres més llegits.

L'estiu de 1936, pocs dies després de l'esclat de la guerra civil espanyola, a Robert Graves i Laura Riding els van deixar només unes quantes hores per abandonar la seva casa de Deià i afegir-se a d'altres ciutadans britànics que eren evacuats d'Espanya a bord del *Grenville*, vaixell de guerra de sa Majestat. Després va venir la Segona Guerra Mundial. Robert Graves, que s'havia separat de Laura Riding, es va establir a Devonshire amb la seva nova família (que

m'incloïa a mi), i va esperar impacientment el dia que el govern de Franco li concedís els visats per tornar.

Com més s'allargava la guerra, més vius creixien els meus somnis de Mallorca. [...] També enyorava els fruits del meu jardí; l'olor del foc de llenya d'olivera; el xerrar dels jugadors de cartes al cafè del poble; les alegres aigües verdes de la cala; les pedres embutllades del puig des Teix; el meu tranquil estudi emblanquinat; els sorolls a la nit dels esquellots de les ovelles, els mussols, els rossinyols, les granotes i les onades distants...

Finalment, el maig de 1946, mon pare va poder tornar a la que considerava la seva casa de veritat. Tot el que hi va deixar havia estat acuradament tractat durant la seva absència —la roba, l'argent, els documents— i els amics que havia fet al poble van plorar d'alegria. Així va reprendre l'estada per sempre més a l'illa on va morir als noranta anys, després d'haver publicat gairebé 150 llibres. El pare ens va donar, als fills, una vida casolana molt britànica: fogueres la nit del cinc de novembre (en anglès *Guy Fawkes*; el "guy" era descrit humorísticament als seus amics locals com un màrtir catòlic), un Nadal anglès tradicional fins al més petit detall —inclosos els pastissos de fruita picada i el discurs de la reina pel servei internacional de la BBC, te a la tarda tot l'any i menjar britànic. Però, alhora, estàvem plenament integrats a la vida del poble i érem conscients de la forta afeció del nostre pare envers Deià i del respecte que mostrava per la gent del poble i la seva manera de viure. També ens vam adonar que durant el llarg règim de Franco es va mantenir discretament al marge de la política espanyola. Parlava correctament espanyol, però amb un curiós accent que mai no va perdre i els seus intents de parlar mallorquí, tot i no ser gaire reeixits, eren lloables. Tota la mainada, però, el parlàvem amb fluïdesa i això li agradava molt. Les seves absències de l'illa eren rares i, quan era fora, sempre s'enyorava i tenia pressa per tornar.

Fins a quin punt, però, Deià i la Mediterrània eren presents en la seva obra? Tot i que en la seva poesia trobem referències directes al meravellós paisatge de Deià, n'hi ha moltes menys del que en principi podríem esperar d'un poeta que visqué en aquell lloc més de cinquanta anys. Això és perquè la imatgeria poètica de Graves està molt arrelada als paisatges d'Harlech, un poble del nord de Gal·les on, de jove, va rebre les primeres impressions fortes de la natura. La seva família hi tenia una casa de vacances i ell hi havia passat les èpoques més felices de la infantesa recorrent lliurement el camp gal·lès amb els seus germans i germanes. És prou curiós que, a desgrat de les paleses diferències de la vegetació, existeix una certa semblança entre Deià i Harlech. Ambdues poblacions tenen el mateix paisatge esquerp, primitiu, de muntanya i mar, i jo crec que una de les raons perquè triés Deià va ser en primer lloc que es trobava còmode en aquell marc geogràfic. Aquest és un vincle important car, al llarg de la seva obra, l'interès per les mitologies mediterrània i celta va esdevenir més evident, i la combinació d'ambdues en el llibre *The White Goddess* (publicat el 1948) havia de tenir un impacte extraordinari sobre tota la seva obra futura. *The White Goddess* és bàsicament un estudi dels mites grecs i celtas, i expressa la convicció de Graves que, a l'Europa pre-clàssica, al nord i al sud, existia una societat matriarcal que posteriorment fou suplantada per un sistema patriarcal, encara vigent avui dia. Això, segons Graves, va alterar l'equilibri natural del món, en minar la importància de les forces femenines de la natura, l'instint i la màgia, que també són l'essència de la poesia.

Després de *The White Goddess*, Graves va renovar el seu interès per la mitologia grega i la seva poesia a partir d'aquesta època està farcida de referències clàssiques. Gran part dels anys 1950 i 1960 la va passar reinterpretant mites antics a la llum de les seves noves teories matriarcal, tant en novel·les com en estudis

erudits, i no hi ha dubte que el fet de viure en una illa mediterrània l'havia de fer connectar millor amb Grècia. El lligam entre Graves i la mitologia grega va esdevenir tan fort que els periodistes, en veure el seu aspecte robust i el paisatge mediterrani on vivia, sovint el descrivien com un déu grec i Deià com una Delfos mallorquina!

El mateix li va passar amb Roma. A les novel·les de Claudi, escrites al començament del seu "autoexili" mediterrani, Graves mostra una vinculació tan estreta amb la Roma imperial, i la descriu d'una manera tan viva, que sembla eliminar totes les barreres entre el present i el passat, tot enduent-se els lectors a un món perdut fa molt de temps. Això es deu, indubtablement, a la força de la seva imaginació poètica, ara bé, hagués tractat de manera tan convincent la Roma imperial si hagués romàs a Anglaterra? La seva força poètica era tal volta reforçada pel fet de viure en un ambient mediterrani? Independentment de la resposta a aquestes preguntes, el fet és que per ser britànic, haver viscut en una illa mediterrània i escriure magistralment sobre aquests temes, Robert Graves ha fornit un vincle natural amb el món clàssic per al lector anglosaxó.

Però, per molt, o per poc, visible que sigui Deià —amb les seves oliveres antigues, la seva vall feixada i el seu brillant cel nocturn— en l'obra de Graves, la seva influència, d'una manera menys visible, va ser profunda; car aquest poble mediterrani esdevingué, per damunt de tot, el seu refugi, l'indret que va triar originalment per aïllar-se dels cercles literaris de l'època i de la creixent mecanització de la societat. Allà va poder viure una vida senzilla, rural, i en aquest sentit, el seu entorn fou cabdal per a la seva obra ja que li proporcionava la pau necessària per a crear, per a dedicar-se als seus interessos erudits i descobrir la seva pròpia veu poètica.

Lucia Graves

MIRADA SOBRE EL PAÍS VALENCIÀ

Des de sempre hi ha hagut viatgers procedents de fora que ens han deixat per escrit les seues impressions sobre el País Valencià. En general, es tracta de textos de caràcter bàsicament descriptiu, de caire més aviat geogràfic. Ja els romans que hi vingueren en deixaren constància escrita i el mateix es pot dir de les diverses onades d'àrabs que arribaren i habitaren les terres valencianes. No és ara, però, la nostra intenció de retrotraure'ns a temps tan antic, sinó d'oferir un seguit de textos d'escriptors més o menys coneguts que, en els temps moderns, ens han deixat constància de la seua mirada amb l'objectivitat i el distanciament que sols donen el fet de ser de fora i de no mantenir amb el País una relació afectiva especial que sempre pot condicionar-ne l'òptica.

La nòmina d'autors reportats no pretén tampoc ser exhaustiva ni de bon tros —i, conscientment, deixarem fora escriptors que, tot i oferir-nos el seu punt de vista sobre el País Valencià, abunden en idees ja esmentades per altres, bé amb anterioritat, bé de manera més extensa i personal. Rellegint els textos d'aquells que han dedicat la seua atenció al País Valencià, hom constata una dicotomia bàsica: el tractament que hi fan de la ruralitat és altament satisfactori, mentre que la impressió que els va fer el cap i casal del Regne és més aviat dolenta. Pel que sembla, la ciutat d'aleshores no estava a l'altura de les apències i les necessitats dels que podríem anomenar turistes del moment.

Tal vegada un dels textos més antics —parlant sempre de l'època moderna— és el d'Antoine de Lalaing, autor que, a principis del segle XVI, tot referint-se a la ruralia valenciana, escriu: *A l'altre costat de València, fins prop de cinc o sis lligües de distància, hi ha els pobles i jardins més bonics que es poden veure, adornats amb figueres, tarongers i magraners, ametlers i altres fruits no vistos al nostre país. Hi creix també l'arròs, el safrà, el cotó i, en grans canyes, creix el sucre, el qual refinen a la ciutat de Gandia, que és ducal, a nou lligües de València, el ducat de la qual va ser del germà major del duc de Valentinois, que a Roma fou ofegat al riu Tiber. Tot el sucre que al nostre país en diem de València, ve d'allí.*

El dibuixant flamenc Anthoine Van Wijngaerde va fer l'any 1563, —per ordre del rei Felip II— una magnífica col·lecció de dibuixos, entre els quals

hi ha els de València; els seus originals es conserven a la Biblioteca de Viena i l'any 1990 van ser editats precedits d'un estudi introductori realitzat per Vicenç Maria Roselló, professor de la Universitat de València. El volum, magníficament enllestí, ens permet de conèixer quina era, aleshores, amb exactitud minuciosa, la imatge de la ciutat de València i els seus voltants.

Dels inicis del segle següent és el text del francès Bartholomè Joly, almoner del rei de França que acompanyava l'Abat General del Cister M. Baucherat, el qual vingué a les terres hispàniques amb l'objectiu de fer una visita als monestirs de la seua ordre. Les impressions d'aquest almoner van quedar recollides al seu llibre *Viatge a Espanya* (1603-04). El paràgraf que n'hem seleccionat narra precisament la visita al Monestir de la Valldigna. Diu així: *Vàrem eixir de València, per anar a veure una abadia de l'Orde, anomenada Valldigna; a dues lligües de la ciutat passàrem al llarg d'un gran estany d'aigua dolça, que és com el del Languedoc, a la vora de la mar; es diu l'Albufera, paraula morisca; en aquest estany hi ha gran quantitat de peixos, sobretot, d'anguiles; hi ha també caça sense fi; quan el rei era a València, hi anà dues o tres vegades. Des d'allí, passàrem per Alzira, petita ciutat, cerçada pel riu Xúquer, prou gran, que creuen sobre ponts de pedra a l'entrada i a l'eixida.*

També alguns escriptors il·lustrats ens han deixat constància de la seua mirada sobre el nostre País. Així el francès A. Jouvin, a finals del segle XVII apunta: *El regne de València és una de les millors parts d'Espanya i de les més grans, atès que té més de seixanta lligües tot al llarg de la mar Mediterrània, amb diversos bons prats, belles ciutats i un país regat per més de vint rius, que converteixen aquell regne en un dels més fèrtils i agradables d'Espanya; la seda, el vi, la sal, el blat, les fruites seques, l'oli, les taronges són tan abundants, que els estrangers hi fan cap tots els anys a carregar uns quants vaixells als ports de Gandia i Dènia, ciutats molt anomenades pels embarcaments dels virreis i d'altres persones de qualitat que, des de Madrid, van als regnes de Nàpols, de Sicília, de Sardenya, al ducat de Milà i a altres llocs.*

Uns anys més tard, ja entrat el segle XVIII, el francès Jean-François Peyron ens dona notícia, entre altres informacions, que *València fou llarg temps la ciutat de la monarquia en*

que més es va imprimir, però també que la ciutat encara que gran, rica i comerciant, és encara a dos segles de França quant a comoditat de vida...

L'irlandès William Bowles, a la seua *Introducció a la Història Natural i la Geografia Física d'Espanya*, tot referint-se a la comarca valenciana de la Safor, apunta: *entre tots els paratges fèrtils i deliciosos que hi ha a Espanya, que són molts, no crec que cap se'n pugui comparar a l'Horta de Gandia, perquè no hi ha eloqüència que siga capaç de descriure aquella amenitat, ni cap paratge d'Europa que ofereixca un espectacle tan bell.* Un altre visitant de les terres valencianes va ser el venecià Giacomo Casanova el qual, al volum 5è de les seues *Memòries*, ens ofereix una crítica imatge de la València del moment: *"Vam anar a fer una passejada i (el meu company) es va posar a riure quan li vaig proposar d'anar al cafè, perquè no hi havia en tota la ciutat un sol lloc on un home de bé pogués entrar per a descansar amb tota la decència, mitjançant unes monedes. No hi havia més que tavernes d'infima categoria on el vi no es podia beure. A València... no era possible, en els meus temps, aconseguir una botella de vi, sense grans dificultats.*

Però si va ser crític amb la ciutat en general, més ho va ser la seua consideració envers la societat valenciana que va tenir ocasió de conèixer: *València habitada per una noblesa distingida i rica; València, on les dones són, si no les més discretes, si les més belles d'Espanya; que té un Arquebisbe i un clergat amb un milió de duros de renda; València és una ciutat molt desagradable per a un turista estranger, perquè no pot gaudir de cap de les comoditats que en qualsevol altra part ha d'obtenir amb diners. L'allotjament és dolent, i el menjar, també; no s'hi pot beure, per manca de bon vi, ni conversar tampoc, per manca de societat, ni tan sols es pot raonar; perquè malgrat la Universitat, no s'hi troba ni un sol individu al qual anomenar amb raó home de lletres.*

L'arqueòleg i polític francès Alexandre de Laborde publicà l'any 1806 el seu *Voyage pittoresque et historique en Espagne*, on fa la descripció de molts monuments de l'estat espanyol; pel que fa a les terres valencianes, apunta: *Només l'aspecte del Regne de València prova la indústria dels seus habitants i l'estat florent en que s'hi troba l'agricultura. És un seguit quasi continu de vergers coberts de*

flors i fruites. Res més brillant, sobretot, que aquestes hortes que envolten quasi totes les grans ciutats, i en les quals, per aquesta causa, l'activitat dels llauradors té un estímul més. Després de les de València, les planes més remarcables d'aquest gènere són les d'Alacant, d'Oriola, de Llíria etc. Cal distingir, principalment, els voltants de Gandia, en els quals l'enginy ha tret tot el partit possible del sòl més fèrtil i la situació més favorable que la natura haja creat mai: els arbres, els fruits, les verdures hi creixen amb tanta rapidesa com abundància. La terra no hi reposa mai i la multiplicitat de les collites és tan sorprenent com la seua riquesa.

El 1862, va visitar el País Valencià el Baró Devillier, un romàntic tardà que anava acompanyant el pintor i gravador Gustave Doré, el qual treballava per a la més important revista de viatges del món, *Le Tour du Monde*. Fruit de la col·laboració de tots dos va ser el seu *Voyage à travers l'Espagne*, el principal atractiu del qual són, precisament, els gravats del famós dibuixant francès. Malgrat que la seua prosa no té la brillantor d'altres escriptors romàntics, Devillier ja preveu les possibilitats recreatives d'una part de les costes valencianes que, amb el pas del temps, arribaran a ser la zona de major desenvolupament turístic: *La costa mediterrània, entre València i Alacant, es coneix molt poc, ja que es troba fora dels itineraris consagrats. Això no obstant, mereixeria ser més visitada pels turistes. Les muntanyes, cobertes d'arbres; les valls, on la vegetació és quasi tropical, dels voltants de Gandia, de Dènia i de Xàbia, no tenen res que envenjar a Castellmare, Amalfi, Sorrento i altres llocs tan lloats de la costa napolitana.*

Coincidint pràcticament amb aquest darrer viatge, l'any 1862 el cèlebre autor danès de contes Hans Christian Andersen, en realitzà un per tot l'estat espanyol. Al seu llibre *En España*, Andersen ens informa que va visitar les ciutats de Sagunt, València, Alacant, Elx i Oriola. Per tal que el lector actual pugui fer-ne un tast, hem escollit uns fragments que abasten distints àmbits de les seves apreciacions. En primer lloc, una imatge de la ruralitat: *Al sud de les ruïnes de Sagunt, entre les pedregoses muntanyes de la serra de Santa Anna —Aitana?— i el mar, s'esten 'l'Horta', com anomenen ací aquesta terra pletòrica d'arbres fruiters i de vinyes, que és la planícia de València: terreny admirablement conreat, que des dels temps dels moros ha estat regat per una sèrie de*

canals fets amb maons. S'hi poden veure grans pous amb un cavall que, fent girar la sènia, vessen els seus cadufls plens d'aigua en les sèquies. Baixos i engreixats ceps s'estenen per la terra calenta i vermella, on, les llimeres i els tarongers creixen en sots a l'abric de les palmeres.

Molt interessant ens ha semblat, per un altre costat, —pel que tenen de contrast amb les opinions de G. Casanova— reproduir les seues sensacions davant una taula parada a una fonda valenciana: A la taula hi havia l'esmorzar a punt: el menjar era fort i bo, els grans de raïm semblaven prunes de tan grans com eren, el meló es fonia en la boca, el vi cremava de tan fort i l'aire era tan calent, com per abraçar-nos. La seua visió d'un indret de la ciutat de València pot quedar reflectida en les següents paraules: Hi havia plogut durant la nit, els carrers, sense pavimentar, mostraven grans tolls i un sol fangós. La plaça de davant de la fonda, on també es troba el palau de l'Arquesbisbe, era un pur fangar; sols a camallades aconseguia un d'entrar al carreró on és la Catedral, emparetada entre cases... Vaig travessar la Catedral i vaig eixir a un carrer molt concorregut que em va menar a una plaça ampla, per on la gent transitava a peu o cavalcant mules. La major part

eren llauradors, tipus robusts, amb abillaments pintorescos. Duïen "zuragnells" —saragüells—, una mena de pantalons curts fins als genolls nus; les sandàlies, de cuir, anaven nuga-des per damunt les mitges blaves; també una faixa vermella i una camisolina verd-herba amb cordons; el pit al descobert i, tirada al muscle, la típica manta de ratlles. Al cap, un drap a manera de torbant, i a sobre, un capell de palla d'ala ampla: era portentós.

També la dona constitueix, com es pot observar, un punt de mira per a Andersen: Ací les dones no eren tan belles com a Barcelona; algunes duïen la llarga mantellina negra, però la majoria anaven enrotllades en xals de colors cridaners, grocs o vermells; en definitiva: hi havia una gran varietat de colors radiant.

Ens ha semblat igualment convenient de reportar les seues paraules sobre el mercat major de la ciutat, ubicat al davant de l'edifici gòtic de la Llotja: Cistelles de caragolets comuns, d'aquells que havíem menjat el dia anterior en la sopa, cridaven l'atenció davant la porta de la Llotja de la seda, un edifici francament estrany, amb dues colossals finestres, grans com portes de ciutat, per les quals entrava la llum a la immensa sala, el sostre de la qual descansa sobre co-

lumnas tornejades, altes i esveltes com palmeres. Pel sol i sobre els mostradors hi havia munts de seda groga i llima.

O aquesta altra instantània: Als dos costats del carrer es veïen mansions senyorials amb fonts i tanques de rosers en flor; i tendals de ratlles sobre balcons: en un d'ells vaig poder contemplar dues joves abocades, les més boniques que fins llavors havia vist a Espanya. Els seus ulls eren encesos i negres; la seua boca expressava amb un sol somriure més que el que cap poeta podria dir en un llarg poema. Que Byron i Petrarca em perdonen! Vaig eixir a una plaça amb jardins enreixats, on vaig veure flors meravelloses, palmeres gomíferes, i la més bella flora de país tropical. També l'ardor del sol era tropical.

Vegem ara quina va estar la seua visió de la ciutat d'Alacant: La fesomia de la ciutat la componen cases emblanquinades, amb sostres plans i balcons volats; n'hi ha un parell de carrers pavimentats i una albereda que evoca un fragment de boulevard parisenc. Els arbres no hi fan molta ombra, certament; això no obstant, la gent seu en fila en els bancs de pedra i es dedica a mirar els qui passen".

Elx i el seu famós palmerar van ser un altre dels objectius de les seves des-

cripcions: Ens apropàvem a Elx, ja s'hi distingia la seua vall clafida de fruits i el seu immens palmerar, el més gran i el més bell d'Europa, el més paradisiac de tota Espanya. Les gegantines palmeres estenien les seues escamoses i llargues rames, sorprenents de tan grosses i, això no obstant, esveltes per la seua altura. El dàtils penjaven en grans i pesats raïms, rabet amb rabet, sota la gran pantalla verda de les fulles.

Per cloure aquest repàs succint però significatiu, al nostre entendre, reproduïm finalment les paraules del reputat crític teatral britànic, brillant i provocatiu articulista i assagista Kenneth Tynan, el qual, al seu escrit *València*, publicat l'any 1975, ens ofereix la seua visió gairebé espermètica de la ciutat del Túria. Al mencionat text ens reporta un seguit d'opinions de visitants de la ciutat en les diverses èpoques: Tennessee Williams, Margot Fonteyn, Théophile Gautier, etc. Però malgrat el contingut bàsicament desfavorable que de la ciutat tenen la majoria dels visitants, als quals fa menció, Tynan afirma: *València és de tota la costa mediterrània la meua ciutat favorita*.

Joan E. Pellicer

MÚSICA

MOMENT MUSICAL DE CATALUNYA

El moment actual de la música a Catalunya té uns antecedents llunyans que han anat afaïçonant la seva realitat fins al dia d'avui. En el curs d'aquesta evolució, s'observa que l'aportació més característica de Catalunya a la música universal és el seu cançoner popular, un dels més bells i més rics d'Europa. Pel que fa a la música culta, al costat de creadors molt remarcables, es destaca una extraordinària llista d'interprets de primeríssima fila internacional.

Pau Casals, el pare del violoncel modern, ha contribuït a difondre universalment el cançoner català, adoptant la bellíssima melodia "El cant dels ocells" com a testimoni del seu origen cultural. Aquesta línia popular inclou també una gran varietat de danses i, sobretot, la sardana, dansa nacional de Catalunya a partir de finals del segle XIX, interpretada per un conjunt instrumental peculiar, la cobla, en la qual porta la veu cantant la "tenora", instrument original de Catalunya. La sardana és una dansa

viva, que persones de totes les edats ballen en qualsevol festivitat de l'any i que ha donat obres mestres compostes pels més importants músics cultes de Catalunya, com el mateix Pau Casals. Igor Stravinski, en una visita a Barcelona l'any 1924, es va entusiasmar amb una sardana del músic empordanès Juli Garreta. La cançó popular ha estat també a l'origen de l'important moviment coral de Catalunya, que continua en plena activitat. Josep A. Clavé (1824-1874), amb la finalitat social de treure els obrers de les tavernes i d'infondre'ls idees progressistes, va crear els "Cors Clavé", formats només per homes, als quals es van afegir més endavant els orfeons, cors mixtes, dedicats inicialment a interpretar cançons populars, que alternaren amb les grans obres corals clàssiques. "L'Orfeó Català", creat per Lluís Millet (1867-1941), i al qual el 1962 Pau Casals va confiar-li l'estrena a Florència del seu oratori "El Pessebre", ha aconseguit grans èxits a París, Londres i Roma. A partir dels

anys cinquanta el moviment coral dona lloc a formacions mixtes menys nombroses i amb veus més cultivades —com la "Coral Sant Jordi" creada per Oriol Martorell (1927)— amb un repertori primordialment clàssic, que s'incorporen aviat al moviment coral europeu. La música popular de Catalunya, doncs, no és una curiositat ètnica o folklòrica interessant només per als musicòlegs, sinó una realitat viva que ha convergit sovint amb la música culta.

A Catalunya, la música per al culte està documentada des del segle VI. Sis segles després, la música profana s'introdueix a la cort dels comtes-reis de la corona catalano-aragonesa des de la veïna Provença, per obra dels trobadors i dels joglars. Paral·lelament, al monestir de Montserrat funciona ja una escola de música destinada a la formació i manteniment de l'Escolania, un cor de petits cantors al servei del culte. Aquesta escola, una de les més antigues d'Europa, es manté activa, i d'ella han sorgit alguns músics notables: Antoni

Soler (1729-1783), conegut internacionalment per les seves sonates per a clave; Ferran Sors (1778-1839), guitarrista i compositor d'èxit a París, Londres i Sant Petersburg i, actualment, els directors d'orquestra Salvador Mas i Josep Pons, amb carreres internacionals molt importants. El monestir de Montserrat va ser també el capdavanter a la península Ibèrica de la recuperació del cant gregorià iniciada a finals del segle XIX a l'abadia francesa de Solesmes.

Ja a l'època contemporània i fins ara mateix, el món de la música culta es caracteritza a Catalunya per l'existència de grans individualitats, i per unes estructures pedagògiques que no abasten a preparar els músics necessaris per cobrir la demanda interna. Hem tingut un Pau Casals (1875-1973), però hem de portar els músics d'altres països per a les nostres orquestres, que si bé han entrat en una etapa de franca millora, encara no estan entre les millors d'Europa. En aquest moment, però, a Catalunya hi ha una extraordinària activitat en

tots els àmbits musicals, que fa preveure un futur esplendorós: la temporada de concerts a Barcelona és cada vegada més extensa i els festivals musicals d'estiu atreuen cada cop més els melòmans nacionals i estrangers. Els festivals més importants, incorporats a l'Associació Europea de Festivals, són els de Torroella de Montgrí i Perelada, poblacions properes a la Costa Brava.

La relació de virtuoses catalans és brillantíssima a escala mundial. Si Ricard Viñas va ser el pianista a qui Debussy, Satie i Ravel van encomanar l'estrena de les seves obres, avui, la pianista Alicia de Larrocha és considerada com la millor intèrpret de la música catalana i espanyola. Jordi Savall és reconegut com el millor virtuós en viola de gamba i un dels directors d'orquestra de música antiga més importants del moment, amb els seus conjunts "Le concert de les Nations" i "La capella Reial de Catalunya". El violoncel·lista Lluís Claret, deixeble de Pau Casals, és el seu millor hereu. Antoni Ros Marbà fa una important carrera internacional com a director d'orquestra. Però és en l'àmbit del cant on Catalunya ha donat els interprets més excepcionals. En el primer terç del segle, Maria Barrientos, Conxita Supervia,

Francesc Viñas i Concepció Badia van assolir èxits importants a Europa i Amèrica. Actualment, Victòria dels Àngels culmina una triomfal carrera internacional tant en l'òpera com en el lied, pedra de toc per als cantants que no són només malabaristes de la veu. També en primera línia de l'òpera, Montserrat Caballé, Josep Carreras i Jaume Aragall encapçalen una llista de gran qualitat amb Enriqueta Tarrés, Carme Bustamante, Joan Pons, Enric Serra i Joan Cabero. Anna Ricci, per la seva banda, és una reconeguda especialista en música contemporània i experimental.

És necessari remarcar que tant Isaac Albéniz (1860-1909) com Enric Granados (1867-1916), coneguts per les seves obres de caire espanyol, eren catalans. Granados va crear la moderna escola catalana de piano que ha donat deixebles com Alicia de Larrocha i la malaguanyada Rosa Sabater. Més endavant es manifesten compositors tan remarcables com Eduard Toldrà (1895-1962) que va escriure obres plenes de llum mediterrània, tot i que va dedicar més temps a la direcció d'orquestra. Robert Gerhard (1896-1970), català de pare suís i mare francesa, estudià amb Granados i Arnold Schönberg, i introduí a Catalunya la música dode-

catònica. El 1939, s'instal·là a Anglaterra, on va ser adoptat com a compositor nacional, seguint la tradició iniciada per Händel i Johann Christian Bach. El compositor contemporani que ha assolit merescudament més difusió internacional és Frederic Mompou (1893-1987), que s'inicià en la música escoltant els drings de la fundició familiar de campanes. Mompou estudià a Barcelona i París i la seva música, d'innegable influència francesa, té un sentit plenament català. Era un pianista extraordinari i les seves obres sorgien més dels seus dits que d'una tècnica preestablerta. La sèrie de "Cançons i danses" per a piano, recullen moltes melodies del folklore de Catalunya i la "Música callada" és considerada com l'expressió més elevada de la seva evolució artística. Té, també, cançons de gran bellesa, com "Damunt de tu només les flors" o l'emocionant "Cantar del alma", amb text de Sant Joan de la Creu. Joaquim Homs (1906) amic i deixeble de Robert Gerhard, continua amb rigor i estil propi les ensenyances del seu mestre. Un altre compositor feliçment actiu és Xavier Montsalvatge (1912) que en un estil eclèctic ha produït obres de gran qualitat que han assolit èxit a tot el món, com la "Cançió de cuna para

dormir un negrito" i el "Concert breu" per a piano i orquestra.

Una altra generació de compositors que han assolit projecció internacional és la formada per Lleonard Balada, Xavier Benguerel, Narcís Bonet, Joan Guinjoan, Josep M. Mestres Quadreny, Salvador Pueyo i Josep Soler.

Actualment, la música catalana està de dol: l'incendi del Gran Teatre del Liceu, un dels més antics i bells d'Europa, ha obert un parèntesi que es preveu tancar el 1997 amb un Liceu renovat en el 150 aniversari de la seva inauguració, per tal de continuar una història gloriosa escrita pels més importants cantants, com Caruso, Renata Tebaldi i Maria Callas, i per un públic nombrós, entusiasta i exigent que sempre li ha donat suport. El Liceu constitueix, amb el palau de la Música Catalana, edificat per Domènech i Montaner, el centre emblemàtic de la música a Catalunya, i la seva recuperació és esperada per tots els ciutadans.

Catalunya, país obert, acollidor i gresol de cultures, no hi ha dubte que té un lloc ben propi en el món de la música.

Sebastià Benet i Sanvicens

BOTÀNICA

EL NOU JARDÍ BOTÀNIC DE BARCELONA

Barcelona s'enfronta ara amb un repte que té 78 anys d'història: la construcció d'un jardí botànic a la muntanya de Montjuïc, turó de 173 m d'altitud que s'alça arran de mar, amb un equipament a l'alçada de la ciutat. El projecte és nou, la idea no. Els diferents esdeveniments històrics que ha viscut el nostre país al llarg del segle han impedit a la ciutat gaudir d'un jardí botànic d'una manera permanent i no ha estat fins a l'últim decenni que s'ha tingut l'oportunitat de recollir i aplegar la tasca anterior en una nova institució planejada el 1916.

En els horts del convent dels caputxins de la plaça Reial, a la darreria del segle XVI, i després en els de Sant Pau, a finals del XVIII, s'hi van instal·lar sengles jardins. Però no va ser fins al 1930 que es va plantar el jardí botànic que ha persistit fins als nostres dies, al costat del Palau Nacional. L'Institut Botànic de Barcelona, hereu del Departament de Botànica del Museu de Ciències Naturals,

ha estat la institució encarregada de sostenir-lo. De l'acord establert entre la Lliga, partit de caire conservador, i els republicans neix al 1916 el compromís de construir un jardí botànic a Montjuïc, l'avantprojecte del qual el presenten l'any següent Arturo Caballero, regent de botànica i professor de la Universitat, i Josep Maluquer, que encapçalà el grup de naturalistes impulsors del projecte. Aquesta és la línia, avortada poc després de la seva concepció, en la qual es treballa avui dia.

La instal·lació del nou Jardí Botànic al vessant septentrional de Montjuïc completa l'oferta cultural i finalitza la urbanització de la muntanya, a la vegada que permet agrupar l'Institut i el Jardí en un mateix espai. Des de 1989, es treballa de ferm en el projecte redactat pels arquitectes Josep Lluís Canosa i Magret i Carles Ferrater i Lambarri, l'arquitecta paisatgista Bet Figueras i Ponsa, l'horticultor Artur Bossy i Lluch, i el botànic Joan Pedrola i Montfort. Aquest projecte és conseqüència del concurs convo-

cat per l'Institut Municipal de Promoció Urbanística i l'Àrea de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona.

A mig camí entre el castell que hi ha al cim de Montjuïc i l'Estadi Olímpic, el terreny té quinze hectàrees de superfície, a 150 metres sobre el nivell del mar i amb desnivells de més de 50 metres. El conjunt forma un gran amfiteatre que s'orienta al sud-oest i s'obre cap al riu Llobregat. El projecte proposa un conjunt triangular de petites parcel·les com a estructura fonamental que permeti diversificar les orientacions amb el mínim moviment de terres, també facilita la creació de microclimes locals per tal de situar les unitats de vegetació tenint en compte els seus requeriments ecològics. Això és important ja que les plantes es distribueixen segons la procedència i s'agrupen en funció de les afinitats ecològiques.

Projecte mediterrani

Aquesta institució científica i de lleure oberta a tothom, amb una clara vo-

luntat de servei, té un tret característic molt important: la seva mediterraneïtat. Al llarg dels anys s'han succeït diferents criteris d'ordenació dels jardins botànics i el que resulta evident és que cap centre té capacitat d'acollir plantes procedents d'arreu del món. La regió mediterrània ofereix més oportunitats que cap altra d'estudiar els canvis que la flora i la vegetació han experimentat a causa de l'acció perllongada de l'activitat humana.

Al nou Jardí Botànic s'apleguen les espècies més representatives de les cinc zones del món amb clima mediterrani: la Conca Mediterrània (que inclou el sud d'Europa, el nord d'Àfrica i el pròxim Orient asiàtic), l'oest de Califòrnia, la part central de Xile, l'extrem d'Àfrica del sud i una part d'Austràlia meridional. Resulta de gran interès la comparació d'aquesta flora amb la d'altres zones del món situades a la mateixa latitud geogràfica però amb climes diferents que es troben a la part meridional de Xina i al sud del Japó. Els condicionants

d'espai obliguen, però, a una comparança limitada.

El projecte palesa la voluntat de mostrar com espècies que procedeixen de flors molt diferents entre si acaben, després de milions d'anys d'evolució en les mateixes condicions mediterrànies, presentant similituds considerables, fruit de l'adaptació a un clima semblant.

El Jardí Botànic és un museu on els objectes exposats són éssers vius, documentats i identificats, i com a museu una tasca fonamental és la difusió. Aconseguir que tothom accedeixi a la informació disponible, d'u-

na manera clara, ràpida i en termes a l'abast és un dels objectius possibles gràcies a la informatització dels sistemes documentals i a la digitalització dels fons cartogràfics.

Les edificacions tindran també el seu lloc al nou Jardí, a l'accés principal davant de l'Estadi i a la part més alta. Han d'acollir els herbaris, la biblioteca, el centre d'investigació i els laboratoris, el Museu Salvador, l'auditori, la sala d'exposicions, el centre d'informació, els viviers, els umbracles, els hivernacles, l'administració, i tota la part destinada a serveis.

Suport ciutadà

En acabar el segle, l'ésser humà té plantejats grans reptes per a la supervivència, que necessàriament passen per la conservació de la diversitat biològica de la Terra i per una sensibilització envers els temes d'ecologia i medi ambient. La recerca científica i la tasca divulgadora que el Jardí Botànic desenvolupa és imprescindible.

Per aconseguir això, el capital més gran de què es disposa és la gent. El Jardí Botànic de Barcelona ha aconseguit aplegar al seu voltant una Comissió de Suport, una Associació d'A-

mics i 300 voluntaris, una plataforma cívica que de manera entusiasta i desinteressada fa arribar la veu de la institució on mai fins ara havia estat possible.

Aquest moviment ciutadà que d'una manera gairebé espontània ha sorgit al voltant nostre en els darrers temps és una font de constant enriquiment, una via de doble direcció, un canal de diàleg entre el Jardí Botànic i la societat. I és també una força que empeny cap endavant amb un objectiu principal: la plena realització del nou Jardí Botànic.

Josep M. Montserrat

ESDEVENIMENTS

PREMI INTERNACIONAL CATALUNYA EDGAR MORIN, SOCIÒLEG

El jurat del Premi Internacional Catalunya, format pels membres del Consell Assessor de l'Institut Català d'Estudis Mediterranis, reunit a Barcelona, al Palau de la Generalitat, acordà, per majoria absoluta, atorgar el VI Premi Internacional Catalunya a Edgar Morin, per les raons següents:

Primera: per la seva incomparable obra sociològica, concebuda entorn de la complexitat i la riquesa antropològica i ecològica essencial a través d'un procés i un mètode de recerca sempre rigorós i obert.

Segona: perquè la seva obra i la seva trajectòria personal, vigorosament impregnada dels valors de la llibertat i la independència, han contribuït de manera decisiva a formar la consciència dels europeus des de la postguerra fins avui dia.

Tercera: per la constant atenció que Edgar Morin ha dedicat a la realitat mediterrània i a la seva naturalesa comunicacional, i l'interès amb què ha estudiat la Catalunya del segle XX, que ha qualificat de paradigma d'integració cultural i social en l'Europa de la diversitat.

Catalònia ofereix el text del discurs que Edgar Morin va pronunciar en rebre el premi, el dia 19 de maig de 1994.

Alerta a la Mediterrània

Majestats, Senyor President, Senyors del Jurat, senyores i senyors tots, re-

bin la meua salutació més agraïda i cordial.

Com la paraula amor, la paraula gràcia és un terme trivialitzat, que només recupera tota la seva intensitat quan surt del fons del cor. Dono les gràcies a tots els qui m'han concedit el seu vot: gràcies a l'Institut Català d'Estudis Mediterranis per l'insigne honor que li dec i del qual voldria ser digne; gràcies als amics coneguts i desconeguts que es troben aquí presents; gràcies al President Pujol, que ha sabut i sap expressar i acomplir la voluntat de ser de Catalunya i que ja coneix l'amistat i l'admiració que sento per ell; i finalment, vull donar les gràcies a Sa majestat el Rei, a qui Espanya deu la restauració de la democràcia i el reconeixement de la seva diversitat, i sóc profundament sensible a la distinció que suposa la seva presència aquí i avui.

Aquest premi que m'atorga la Generalitat de Catalunya a través de l'Institut Català d'Estudis Mediterranis ha recaigut en un mediterrani, que veu així ennoblida la seva identitat.

Si els meus gens i els meus cromosomes poguessin parlar, els explicarien una odissea mediterrània que va arrencar si fa no fa com la d'Ulisses, però una mica més al sud, al Mediterrani asiàtic, que és l'actual Orient Mitjà. Els relatarien els seus viatges per l'Imperi romà, la seva arribada a la península Ibèrica i la Provença, els detallarien més d'un mil·lenni d'arrelament i gairebé set segles en una Espanya plural feta de diversos regnes i de tres religions que, segons alguns, arriba fins al 1492 i, segons

altres, fins al segle XVII. Els meus gens i els meus cromosomes els dirien com els meus avantpassats conversos es van veure sotmesos durant dos segles al baptisme de l'Església catòlica; i després, els narrarien la seva estada "rejudaïtzada" al gran ducat de la Toscana, a Liorna, fins a la fi del segle XVIII, en què, empesos pels grans corrents de l'expansió econòmica d'Occident, havien conquerit, dins l'Imperi otomà, la gran ciutat de Tessalònica, poblada en la seva majoria per sefardites que parlaven el castellà antic d'abans de la *jota*; tot seguit, els contarien el retorn cap a Occident a començament d'aquest segle i, al capdavant, l'arrelament a França.

Els meus gens els dirien que totes aquestes entitats mediterrànies succeïsses es troben unides, en simbiosi, en la meua persona i, en el curs d'aquest periple bimil·lenari, la Mediterrània ha esdevingut una pàtria molt profunda. Les meves papilles gustatives són mediterrànies i reclamen l'oli d'oliva, s'exalten amb les albergínies i els pebrots a la brasa, i desitgen *tapas* o *mezés*. Les meves orelles adoren el flamenc i les melopees orientals. I dins la meua ànima hi ha un no sé què que conjunta, en ressonància filial, el seu cel, la seva mar, les seves illes, les seves costes, les seves arideses, les seves fertilitats...

Així mateix, els meus gens els revelarien que han viscut una experiència típicament ibèrica, l'experiència dels anomenats marrans. El marranisme no és únicament, com molts creuen, una manera secreta de ser jueu sota

una màscara cristiana o una manera de diluir l'ascendència jueva en un cristianisme sincer, sinó que és també l'experiència, en un mateix esperit i en una mateixa ànima, del retrobament de dues religions antagoniques. I aquest antagonisme o bé produeix la dissolució d'allò que tenen de formal tant una religió com l'altra i desencadena aleshores una prodigiosa combustió mística, com és el cas de Teresa d'Àvila; o bé aquest xoc dilueix totes dues religions per deixar pas al dubte i al qüestionament generalitzat, com és el cas de Montaigne, també descendent de conversos. O, encara, el Déu transcendent es desintegra i és la natura que esdevé divina en esdevenir creadora, com és el cas de Spinoza. I el meu cas també, perquè sóc un místic a la meua manera, és clar, un racional, un escèptic, i no ho hauria estat sense Sefarad, és a dir, sense les Espanyes en la seva pluralitat.

Els meus gens no m'han parlat de Barcelona, però el meu caràcter ha estat marcat per aquesta ciutat. Tenia divuit anys el gener de 1939, quan em vaig assabentar de la brutal caiguda de Barcelona. En el meu llibre *Autocrítica*, hi vaig escriure: "Jo plorava mirant els enormes titubaments de *Paris Soir*, i amagava el rostre darrere el diari a la sala on els meus pares escoltaven els acords de la ràdio Île de France, sense saber que al mateix temps el meu company de classe Jacques Francis Rolland i centenars com ell deixaven de ser nens i entraven a l'adolescència plorant, tots junts i sols, la fi de l'esperança, i que totes les esperances que s'aixe-

carien més tard s'edificarien sobre aquelles ruïnes" (pàg. 21).

No havia idealitzat l'Espanya Republicana, perquè coneixia els conflictes interns que hi havia, la guerra civil esporàdica que al si de la gran guerra civil havia devastat Barcelona, i provocat, sobretot, l'assassinat d'Andreu Nin a mans dels serveis secrets soviètics del general Orlov. Però pressentia obscurament que aquell desastre era l'inici d'un desastre històric encara més terrible, i intuïa, com tants d'altres, que la caiguda de Barcelona era el preàmbul d'altres caigudes: per començar, la caiguda de França amb prou feines un any més tard i, posteriorment, la capitulació d'Europa...

Quan vaig descobrir Barcelona, després de la guerra, vaig experimentar el que un escriptor alemany, que precisament parla de Barcelona, anomena una intoxicació amorosa. I estimo més que mai la Barcelona d'avui, ciutat d'esperança, ciutat de pau, ciutat oberta, rica de cultura catalana, rica de cultura espanyola i de les cultures dels immigrants ibèrics que s'han catalanitzat en el seu si. És una ciutat que, en un mateix moviment, es nodreix del seu passat i s'anticipa cap a un futur d'associació ibèric, europeu, mediterrani.

Però de la mateixa manera que el 1939 vaig sentir la caiguda de Barcelona com l'advertiment més sinistre per a Europa, des de l'any passat sento un xoc d'identica violència i carregat també de funestos presagis davant la descomposició de la riquesa poliètnica de Bòsnia i Hercegovina i davant del setge de Sarajevo.

Bòsnia i Hercegovina no era en ella mateixa la prefiguració de l'Europa que desitjàvem? No era alhora laica i polireligiosa? Aquest assassinat de Bòsnia i Hercegovina fereix en el cor la idea d'Europa i la possibilitat d'Europa.

Veiem reaparèixer un mal que ja creïem superat en crear la comunitat europea. És cert que l'Estat nacional ha acomplert un fecund paper civilitzador dins la història d'Europa, però ha comportat la potencialitat, gairebé mai inhibida, de la purificació.

La purificació nacional va ser d'entrada religiosa. Tenim l'Espanya del 1492, després el triomf del principi *cuius regio eius religio*, l'expulsió dels catòlics d'Anglaterra, l'expulsió dels protestants de França amb la revocació de l'Edicte de Nantes i una mica per tot arreu l'expulsió o guetització dels jueus.

Al segle XX, la purificació esdevé racial i ètnica. Les guerres greco-turques van provocar el trasllat massiu dels hel·lens de l'Àsia Menor a Macedònia, dels turcs de Macedònia a Turquia i, al cap d'uns anys, Hitler va voler purificar Alemanya de jueus, gitanos i malalts mentals. El final de la

guerra va suposar l'expulsió dels alemanys de Silèsia, dels sudets i dels polonesos d'Ucraïna.

Avui, a l'ex-Iugoslàvia, a Europa, a la Mediterrània, tots els conflictes adquireixen un aspecte atroç de segregacions ètniques i religioses.

L'únic remei que hi ha davant les concepcions tancades d'ètnia i nació és el principi associatiu. El destí d'Europa es juga en aquesta alternativa: associació o barbàrie. I no és només el destí d'Europa: és el destí de la Mediterrània.

Mediterrània! Nació massa evident perquè no sigui misteriosa!

Mar que porta en si tantes diversitats i tanta unitat!

Mar de les extremes fertilitats i de les extremes arideses!

Mar que té el centre format per la seva circumferència!

Mar alhora d'antagonismes i de complementarietats: sobretot la complementarietat conflictiva de la mesura i la desmesura!

Bressol de totes les cultures de progrés, d'intercanvis i obertura!

Matriu de l'esperit més sagrat i de l'esperit més profà!

Matriu de les religions politeïstes i de les religions monoteïstes!

Matriu dels cultes del misteri que prometen la resurrecció després de la mort i de les savieses que demanen acceptar el no-res de la mort!

Matriu de la filosofia, de la teosofia, de la gastrofília i de la enosofia!

Matriu de la racionalitat, de la laïcitat i de la cultura humanista!

Matriu del renaixement i de la modernitat de l'esperit europeu!

Mar de la comunicació de les idees i de la confluència dels coneixements que va saber fer passar Aristòtil de Bagdad a Fes abans de fer-lo arribar a la Sorbona de París!

Mar tricontinental dels encontres fecunds i de les ruptures tràgiques entre l'Est i l'Oest, el Sud i el Nord.

Mar que fou el Món i que per a nosaltres, els mediterranis, perdura com el nostre món.

La nostra Mediterrània s'ha encongit i ha esdevingut un llac de l'era planetària que banya el sud d'una Europa reduïda a les dimensions d'una Suïssa enfront de les enormes masses continentals que voregen el Pacífic, nou centre de gravetat del món. Aquesta Mediterrània que hauria de gaudir, doncs, de la pau d'un llac, de la dolcesa d'un llac, es converteix de nou en un nucli de tempestes. Aquesta Mediterrània marginada torna a ser una de les zones sísmiques més importants del planeta.

Alerta

Jo dic alerta, perquè Europa tendeix a deixar de banda la Mediterrània just en el moment en què a la Mediterrània creixen els problemes i els perills.

Els processos de dislocació, degra-

dació i aïllament que es desenvolupen a escala mundial afecten especialment la Mediterrània. És més: el mar de la comunicació esdevé el mar de les segregacions, el mar dels mestissatges esdevé el mar de les purificacions religioses, ètniques i nacionals.

Les grans ciutats cosmopolites, veritables "ciutats món", gresols de la cultura mediterrània, s'han apagat una darrere l'altra en la monocromia: Tessalònica, Estambul, Alexandria, Beirut, Sarajevo agonitzen.

Després de 1989, l'Europa occidental, en girar-se cap a l'Est que s'obria, va deixar de banda els problemes fonamentals de la Mediterrània que l'afecten vitalment. L'economia europea s'ha decantat cap als mercats potencials de l'Est, albirant més enllà l'enorme mercat xinès. I la Mediterrània s'ha vist cada cop més oblidada.

Les potències europees s'han mostrat impotents davant el conflicte israelo-palestí, davant la tragèdia de l'ex-Iugoslàvia i contemplant, perplexes, la tragèdia d'Algèria.

Els països del sud europeu, en especial de l'Arc Llatí, no han elaborat una concepció comuna de cara a una política mediterrània. L'Europa oberta tendeix a convertir-se de nou en l'Europa del rebuig: tan bon punt havien començat els processos d'integració europea de l'Islam —processos pòstums a Espanya que reintegra en la seva identitat el seu passat musulmà, processos moderns a França i Alemanya amb els immigrants magrebins i turcs—, de sobte ressorgeix el vell dimoni europeu: refusar, excloure l'Islam. L'ofensiva sèrbia a Bòsnia no és només un accident, sinó que és la continuació d'una reconquesta.

S'ha deixat destruir el caràcter poliètnic de Bòsnia-Hercegovina i quan ja està mutilada i no és més que un reducte musulmà, llavors surt la por davant la idea d'un Estat islàmic. A tot arreu, l'interlocutor necessari es considera cada cop més com l'adversari potencial i això es repeteix a cada un dels quatre cantons de la Mediterrània (nord-sud i est-oest).

La Mediterrània es difumina com a denominador comú.

És més: cal comprendre que la gran línia sísmica, que arrenca del Caucas, a Armènia/Azerbaidjan, que ha devastat des de fa cinquanta anys l'Orient Mitjà, s'ha estès per l'oest cap al Mediterrani: ha assolat Bòsnia-Hercegovina i assola Algèria. És la línia on es tornen virulents i letals els antagonismes Est/Oest, Nord/Sud, Riquesa/Pobresa, Vellesa/Juventut, Laïcitat/Religió, Islam/Cristiandat/Judaisme...

Avui podem tenir l'esperança, sense cap mena de certesa, d'una progressiva pacificació de l'Orient Mitjà, sobretot gràcies a l'accés de Palestina

a la independència nacional, però hi perdura el forat negre geohistòric i, a més, se n'han creat dos de nous, a Bòsnia i a Algèria.

A Algèria assistim a les conseqüències desastroses no sols del vot FIS, sinó també de la negociació d'aquest vot, i tot apunta cap a la implosió. Què passarà a Algèria? Quin capgirament geopolític formidable no s'hi produirà? Es va cap a un nou tancament de la Mediterrània? Cap a un caos?

En aquestes condicions tràgiques, els pitjors enemics són els únics que col·laboren entre ells: així com a Itàlia el terrorisme negre i el roig utilitzaven els mateixos mètodes per a l'objectiu comú de destruir la democràcia, a Israel/Palestina són els fanàtics israelians i àrabs els enemics que coope- ren amb més ardor a sabotejar la pau; i, de la mateixa manera, a Algèria el terror dels atemptats i el terror de la repressió col·laboren per impedir qualsevol entesa democràtica. Arreu del món els odis adversos tenen un enemic comú: la concòrdia, la reconciliació, la compassió, el perdó. Podrem salvar la Mediterrània? Podrem salvar o, més ben dit, desenvolupar la seva funció comunicativa? Podrem tornar a posar en marxa aquest mar d'intercanvis, d'encontres, aquest gresol i brou de cultura, aquesta màquina de fabricar civilització?

Hi ha solucions econòmiques, però les solucions exclusivament econòmiques són insuficients i a vegades creen problemes: així el FMI planteja als Estats la necessitat d'obeir les seves exigències per obtenir crèdits, però també la necessitat de desobeir-lo per evitar l'enfrontament polític i social.

El desenvolupament és imprescindible, però també ho és el fet de pensar i transformar de dalt a baix el nostre concepte de desenvolupament, que està subdesenvolupat. Per tant, no sols s'ha d'implantar l'economia industrial, sinó que cal reinventar una economia de la convivència.

Avui, els innumerables jubilats que ja es traslladen a les costes mediterrànies busquen, a més del sol i el bon temps, l'amenitat de la vida, un plaer de viure i un art de viure. En l'art de viure mediterrani hi ha l'extraversió de la plaça pública, del passeig, del *corso*, que és també un art de la comunicació. Hi ha la nostra gastrofília que ofereix a tothom el fruit i el ram de l'olivera. Els continentals que s'instal·len per vacances o per una temporada en aquests llocs encara preservats vénen a buscar l'antídoto enfront de la mecanització, la cronometrització, l'alienació, la pressa. En les nostres cultures tenim els recursos per resistir davant l'estandardització i l'homogeneïtzació. Els nostres paratges, els nostres indrets, els nostres

monuments i les nostres arquitectures del passat no són únicament objectes estètics, sinó que irradien unes ones que ens penetren, destil·len uns sucus que ens tornen expansius, ens instil·len unes veritats impalpables que esdevenen les nostres veritats. I no tenim la missió de propagar aquest art de viure seguint l'estela de les nostres *pizzas*, dels nostres *cuscús*, de les nostres *taramas*, de les nostres *tapas* i dels nostres vins?

Però la defensa i la il·lustració d'una qualitat de vida exigeixen la resistència davant l'aspecte bàrbar del desenvolupament tecnològic descontrolat, davant l'afany de lucre en detriment de les relacions d'ajuda mútua, davant la proliferació del ciment i l'asfalt que ja han desfigurat tantes de les nostres costes...

Exigeixen també una política de regeneració de la Mediterrània que comporta evidentment el sanejament del mar i la repoblació aquàtica: en tot això s'han fet passos esporàdics, que haurien de ser sistemàtics i comuns. Una política d'aquest ordre im-

plicaria, en la mesura en què es pugui i a tot arreu on es pugui, la restauració de les activitats de pasturatge, el desenvolupament horticola i una agricultura de qualitat, fet que ja es manifesta a molts països en la viticultura gràcies als avenços obtinguts per la selecció dels ceps, els procediments de vinificació, el caràcter biològic dels ferments. Per últim s'ha de saber que gràcies a l'enginyeria genètica aviat descobrirem el mitjà de cultivar plantes que absorbiran el nitrogen de l'aire i el reintroduiran dins la terra i així faran cultivables terrenys poc fèrtils.

Es tracta, en fi, no sols de la defensa de la qualitat de vida, sinó de la defensa de la mateixa vida, que exigeix una política de l'emigració, la qual només serà possible si sabem substituir la por demogràfica i la por ètnica, per desgràcia avui molt lligades, per la resurrecció del noble esperit de l'hospitalitat, el sentiment de la complementarietat del veí, el respecte envers el proïsme, l'amor de la diversitat.

Però abans de tot, cal que ens mobilitzem contra la gran fractura sísmica que ha envaït la Mediterrània. Cal que deixem de veure l'Islam i l'arabisme com a un conjunt monolític o agressor. Hem de tenir en compte tantes vexacions, tantes negatives, tanta injustícia en el tracte desigual, tantes decepcions...

Cal que ens associem, que ens unim, que tornem a donar la primacia a tot el que ens és comú, que restituïm la identitat comuna en i sota la diversitat a fi de fer emergir la identitat de ciutadà de la Mediterrània en el si de les nostres poliidentitats, perquè tots nosaltres som poliidentitaris i les nostres diferents identitats s'han d'entreteixir en espiral les unes al voltant de les altres en comptes de rebutjar-se les unes a les altres.

No hi ha fraternitat profunda sense maternitat: i és necessari revitalitzar la nostra mar mare.

Hi ha un mite eufòric, simplista de la Mediterrània que ignora que tantes dislocacions, destruccions i intoleràncies provenen de la mateixa Mediter-

rània. Però nosaltres necessitem un mite ric que expressi les nostres aspiracions de cara a l'acompliment del millor de les nostres possibilitats. Ah! Cal tenir comprensió, molta comprensió. Què és la compressió, què té que la fa diferent i complementària de l'explicació?

És allò que ens permet a nosaltres, subjectes humans, considerar l'altre com a subjecte a imatge de si mateix, *ego alter*, i comprendre des de l'interior els seus sentiments i les seves reaccions. Comprendre l'altre és un requisit vital del nostre temps.

Però això suposa també una gran regeneració moral, un gran canvi moral: cal desitjar des del fons del cor la concòrdia, la reconciliació, la compassió, el perdó.

I clouré les meves paraules amb la primera salutació de tot mediterrani:

*Que la pau sigui amb vosaltres!
Que la pau sigui amb nosaltres!*

Edgar Morin

TECNOLOGIA

CERÀMICA DE CASTELLÓ

El sector de la ceràmica, en les seues diverses vessants productives, és un dels més importants i representatius de la xarxa industrial de les comarques de Castelló. Arrelat pregonament a la seua història, es concentra en aquesta zona més del 90 % de la producció ceràmica total de l'Estat espanyol que, en el seu conjunt, representa el segon lloc en la producció mundial, després d'Itàlia.

Un total de 20.900 treballadors (14.900 llocs de treball directes i 6.000 d'indirectes) ocupa laboralment el sector durant els darrers anys, sense gairebé acusar l'embat de l'actual crisi econòmica degut a la seua alta competitivitat i a la cota d'exportació assolida: durant l'any 1992, el 46 % total de la producció de ceràmica (222 milions de metres quadrats) ha sortit de les fronteres de l'Estat espanyol. La Comunitat Econòmica Europea —especialment Alemanya, França i el Regne Unit, per aquest ordre—, els països del nord d'Àfrica, l'Extrem Orient, els Estats Units, el Canadà, Austràlia i, darrerament, els països ex-comunistes europeus i la Xina, són els mercats receptors dels nostres productes.

Malgrat el pes significatiu d'aquestes xifres, la dependència tecnològica de l'estranger és gairebé absoluta.

S'importa equipament, sobretot d'Itàlia, però també d'altres països. Dissortadament els intents d'aportar-hi tecnologia pròpia no han donat els fruits desitjats. És per això que, des d'uns anys ençà, l'*Institut Universitari de Tecnologia Ceràmica* (IUTC) i l'*Associació d'Investigació de les Indústries Ceràmiques* (AICE), unificades sota la denominació d'*Institut de Tecnologia Ceràmica* (ITC) intenten paliar una situació tan desfavorable. Instal·lat al campus de la Universitat Jaume I, a la ciutat de Castelló, l'*Institut de Tecnologia Ceràmica* és un organisme únic tant al País Valencià com en el conjunt de l'Estat espanyol: no podia ésser d'una altra manera, atesa l'alta concentració de fàbriques de materials ceràmics existent a les comarques castellonenques.

Les funcions de l'ITC s'adrecen bàsicament a l'assistència tècnica a les empreses, a la formació d'especialistes i a garantir la qualitat dels acabats, ja que disposa d'un laboratori d'assaigs i d'un centre de certificació de qualitat de productes de ceràmica industrial acreditat oficialment. L'*Institut* també duu a terme les anomenades "Activitats d'Investigació i desenvolupament" que atenen especialment les indústries de paviment i revestiment ceràmic i també les de "fregides" i esmalts. L'ITC es troba integrat dins la xarxa d'instituts tec-

nològics de l'IMPIVA —Institut de la Mitjana i Petita Empresa de la Generalitat Valenciana— i hi col·labora amb les organitzacions patronals del país. No podem oblidar que el foment de la qualitat del producte final i l'abaratiment de les despeses, incrementen el grau de competitivitat de la seua producció ceràmica no sols als mercats de l'Estat espanyol sinó, sobretot, als internacionals.

Pel que fa referència a la fabricació, les investigacions de l'ITC se centren en les matèries primeres —naturals o elaborades— emprades en el procés de producció i en la millora dels acabats. Però el sector també avança en els mecanismes de distribució, comercialització i disseny, aspecte aquest darrer que cobra una inquietud creixent, atès el liderat italià en la matèria. La societat ALICER és l'encarregada oficialment d'iniciar aquestes noves passes en el disseny propi valencià i espanyol, i ben especialment ara, quan s'ha observat que els mateixos italians s'han estat inspirant en motius del patrimoni històric-artístic de casa nostra, com és el cas del modernisme o de l'estil morisca valencià.

La importància del treball dut a terme per l'*Institut* és reconeguda en el context internacional, fet que es palesa amb els intercanvis de l'ITC de Castelló amb d'altres instituts similars, a

l'ensem, perquè rep finançament de la Comunitat Econòmica Europea, amb càrrec als programes anomenats BRITE-EURAM i CRAFT. Durant el període de 1989-92, l'*Institut* va obtenir tres patents i, entre altres tasques, va desenvolupar 29 projectes d'investigació i va publicar diversos treballs de caràcter tecnològic-científic.

La continuació d'aquesta tasca representa un dels objectius fonamentals de l'actual política institucional, atesa no sols la importància social i econòmica del sector, sinó també la seua pregonada tradició. No hem d'oblidar que les comarques castellonenques han treballat sempre amb encert i de ben antic l'art del fang i del foc. l'Alcora, Onda, Nules, Ribesalbes, Sagor, la Vall d'Uixó i d'altres ciutats i pobles acullen les actuals fàbriques de ceràmica, tot resseguint uns orígens que es remunten a l'any 1727 quan el novè Comte d'Aranda, don Bonaventura, va fundar a l'Alcora la primera manufactura. Ben aviat, aquesta primera indústria faria arribar els seus productes a altres indrets de l'Estat i de l'estranger fins al punt de convertir-se en l'exportació més important de l'època.

Josep Lluís Agustí i Calpe

LES ALIANCES FESTIVES ENTRE MOROS I CRISTIANS

Per més que la mentalitat industrialista s'hi oposa amb totes les argücies al seu abast, Europa és un mosaic virat de formes culturals. D'altra banda, per a l'estudiós, però també i sobretot per al ciutadà que va a peu, resulta gratificant que el territori per on transita o fa turisme esclate amb una novetat —o almenys amb un matis pronunciat— cada pocs quilòmetres del seu trajecte, tot i que aquest fet no encaixa en el model uniformador a què ens hem acostumat a precipitar-nos. Li resulta gratificant, doncs, i prefereix recórrer una distància de seixanta quilòmetres, la que separa Gandia d'Alcoi —les dues ciutats neuràlgiques de les comarques centrals valencianes— i canviar, no tan sols de paisatge, de gastronomia i fins i tot de fonètica, sinó de celebracions festives. Perquè a Alcoi, i a tantes altres poblacions del sud valencià, certament, la festa de les festes és la que rememora llunyans combats entre moros i cristians, que amb el temps han esdevingut per fortuna aliances festives entre les dues cultures. L'arrel històrica d'aquesta festa potser es troba en la commemoració d'aquelles antigues baralles: no podia ser d'una altra manera en unes

terres com les de la Península Ibèrica, on la disputa pel territori entre aquestes dues ètnies religioses s'allargà durant més de set segles. Però també es podrien situar els orígens d'aquesta festa en un fet històric posterior: l'obsessionant defensa contra la pirateria que assetjava les costes cristianes i que va originar, entre l'estament cavalleresc, certes pràctiques festives, com la de tornar entaulats o castells de fusta, aixecats per a tals celebracions. Així, tot i que les primeres comparses hi van aparèixer a partir de l'expulsió dels moriscos el 1609, la tradició d'Alcoi considera que, amb aquestes festes de moros i cristians, es pretén rememorar la victòria que el 1276 hi van aconseguir els cristians amb l'ajuda de Sant Jordi, patró de la ciutat des d'aleshores i en honor del qual se celebren.

Siga com siga, no cal més que viure a Alcoi els dies que envolten el 23 d'abril de cada any, festivitat de Sant Jordi, per adonar-se que la festa de moros i cristians fa brollar de l'inconscient col·lectiu les antigues alegries bèl·liques, si bé ara de forma pacífica, civilitzada, tan sols en clau festiva, i sempre compartida entre un i altre bàndol. Des dels balcons o les

voreres de la ciutat, hom queda enlluernat per l'entusiasme, per l'auto-complaença física d'aquesta mena de simulacre de guerrers que, en "filades" (files d'uns deu homes), evolucionen lentament, tot ocupant de banda a banda els carrers, amb el seu posat un punt fatxenda. La borratxera de la guerra pacífica, l'ostentació vistosa de les disfresses de moros i cristians —què seria una festa sense els balafaments i excessos habituals?—, contribueixen tant o més a la festa que el mateix cafè-licor, beguda típica de la ciutat, preparada a base de cafè macerat en aiguardent. La pólvora, és clar, també resulta essencial, especialment en els denominats "alardos" o combats amb arcabussos disparats a l'aire entre els dos exèrcits. I quan els rituals oficials de la festa finalitzen, a ningú no se li acut de tornar a casa, sinó que tot hom es reuneix a les càbiles, seus socials de les comparses, on tan sols es permet l'entrada als estricte membres de l'associació festiva i on, segons contem, la beguda i la xala no tenen interrupció en cap hora dels dies de la celebració festiva.

Tanmateix, la festa dels moros i cristians no es localitza tan sols a la ciutat, a pesar que Alcoi siga el refe-

rent insubstituïble en aquest tema. Banyeres n'ocuparia un segon lloc ben digne. Encara que resultaria lamentable, en un bon exercici de repàs dels llocs on practiquen aquesta peculiar festa, excloure'n Bocairent, Cocentaina, Ibi, Ontinyent, la Vila Joiosa o Villena. De tota manera, la festa s'expandeix de forma ràpida i espontània, i seria rar l'any que no s'hi apuntaren un parell de poblacions més o menys pròximes. Els moros i cristians, doncs, s'escampen per tota una part del País Valencià —preferentment la del sud i de l'interior—, de la mateixa manera que les falles ho fan per una altra— la més central i litoral. La dualitat, la matisació festiva, es converteix així en una més de les riqueses dels valencians. I fa factible que qualsevol ciutat o poble siga adequat per tal de contemplar unes espectaculars desfilades de moros i cristians, perquè en cadascun d'ells trobarem uns contrastos, unes diferències, aquelles novetats que tot viatger o turista il·lusionat i observador desitja descobrir en tots els punts de la seua deambulació.

Ignasi Mora

ELS VELS GLOSADORS MALLORQUINS, POETES DEL POBLE

Segurament, una de les característiques més remarcables dels glosadors és la seva capacitat d'improvisació poètica, encara que sabem que mai no es dona d'una forma absoluta. Existeixen una sèrie de regles pre-establertes, de normes culturals que, en la memòria del glosador, es tradueixen en estructures mètriques, en rimes llargament experimentades, emprades amb destresa. Tot aquest coneixement, només adquirit a força de pràctica continuada, acaba per posar-se en funció a l'hora de la improvisació. Però ja sabem que mai no existeix l'espontaneïtat pura, perquè no existeix l'automatisme pur. De fet, emperò, allò que defineix la improvisació és la coincidència entre la producció i la transmissió d'un text; produït, doncs, i integrat en la "performance": l'acció complexa mitjan-

çant la qual un missatge poètic és transmès i captat simultàniament. (Paraula poètica, veu, melodia, —text, energia, forma sonora— activament units en performance, condueixen a la unitat del sentit). Aquest text, doncs, creat en el mateix instant en què es produeix la recepció es diferencia i s'oposa a aquell altre que ha estat prèviament produït per a la "performance".

Una altra qualitat que podem referir als glosadors és la seva capacitat de pugna, de debat entre dos homes o entre un home i una dona que pugnen públicament per galejar el seu enginy i la seva capacitat de produir repentinament, improvisadament, les gloses. Aquesta habilitat de rivalitzar en fa dels glosats un veritable ritual que es manifesta en les bregues o en les disputes públiques entre els mateixos glosadors. En una ocasió vaig sentir una glosadora algaidina que

temia pel combat que presentarien els sineuers. Deia: "Aquests vindran a safalcar-nos, si no anam vius". Una cançó antiga diu:

El teu glosar no m'espanta,
si més no t'has explicat.
te veig més embarassat
que un llagost que s'és travat
a dins d'un fil de taranta.

Les imatges poètiques: similituds, metàfores, metonímies... són presents en la pugna. Però la gent sap que el glosador seria capaç de contradir-se, de jugar amb les paraules fins a l'infinit, només per sortir airós de la rivalitat:

Lliberau-mos Sant Antoni
de llengo de glosador.
N'hi emprém com a un pintor
qui amb sa mateixa color,
tant pinta sant com dimoni.

Hi ha pobles especialment afectats de glosar, que presumeixen de tenir bons glosadors: Soller, Artà, Campanet, Algaida, Pòrtol, Llucmajor... El Pare Rafel Ginard, il·lustre recaptador de versos populars, escrivia d'Artà, fa més de seixanta anys: "A Artà sempre s'és conservada, amb gran prestigi, la raça dels glosadors, rapsodes redivius, personatges semidivins, pels quals el broll de la inspiració mai no s'estroneja" (*Croquis Artanencs*, Artà, 1929. Pàg. 39). Una altra cançó antiga adverteix:

Algaida solleriqueja,
perquè tots són glosadors.

N'hi ha hagut, emperò, arreu l'illa. Homes i dones que tenien vena de glosadors, hereus, qui sap, dels poetes remots del poble. Es tracta d'un fenomen conegut en altres indrets de la terra. Potser sortí d'Europa —escriu

Paul Zumthor— (*Introduction à la poésie orale*, París, 1983. Pàg. 102)— a les darreries de l'Edat Mitjana i es va estendre, posteriorment a Amèrica Llatina. Em referesc als bersolaris del País Basc, amb les diverses variacions, d'origen remot, als fístores gallecs amb els seus *desafíos*, als payadores, cantaires ambulants de la regió del Río de la Plata que improvisen

poemes plens d'aforismes i sentències acompanyant-se —com els glosadors menorquins— amb la guitarra, als repentistes brasilers, etc.

A mesura que la gent ha après de llegir i han estat divulgades les tècniques d'impressió, els glosadors han publicat els seus glosats en fulls de canya i cordill o en plaquetes, que donen testimoni d'una gran varietat

de temes: morts de desgràcia i robaris, esdeveniments col·lectius dels quals valia la pena servir memòria, consells als enamorats, gloses polítiques i cançons de burla.

Finalment he de referir-me a la intencionalitat de joc que hi ha en la improvisació de les gloses, en la pugna i en la rivalitat. Un joc de paraules, d'entrebanes, de ritmes... Es tracta

de la capacitat dels homes d'explorar una vegada més les possibilitats expressives de la llengua, d'experimentar els límits de la imaginació a través de les rutes que sorgeixen dels mots.

Gabriel Janer Manila

ESPAIS

HONORAR LA MEMÒRIA

El quinze de maig de 1994 s'inaugurava al costat del cementiri de Portbou un monument, obra d'un acreditat escultor israelià, Dani Karavan, dedicat a un dels pensadors més influents del nostre segle: Walter Benjamin (Berlín, 1892 -Portbou, 1940). Titulat "Passatges", un títol benjaminià (una obra cabdal seva, inacabada, es titula *Passagen, Passatges*), és un monument finançat pels Länder alemanys i per la Generalitat de Catalunya. Per comprendre-ho cal fer una mica d'Història —amb majúscula, col·lectiva, tant alemanya com catalana i com, en definitiva, europea i mundial. A més, simultàniament a la inauguració del monument, la Generalitat de Catalunya publicava en edició bilingüe —catalana i alemanya— un opuscle *Catalunya a/Katalonien zu Walter Benjamin*, en el qual cinc poetes i cinc fotògrafs catalans reten homenatge al pensador. També un benjaminià, F. J. Yvars, explica en el mateix opuscle i de forma succinta i profitosa la personalitat de l'homenatjat, mentre una bibliografia catalana tanca el petit volum.

Podríem preguntar-nos, per què aquest monument? La resposta ens fa parafrasejar la poeta russa Akhmatova: per "amarga fama". Certament. Portbou s'ha inscrit internacionalment en aquesta amarga fama, que la població mateixa va patir, perquè el 26 de setembre de 1940 era una població catalana sotmesa a la dictadura es-

panyola del General Franco. Walter Benjamin, que ja havia fugit d'Alemanya i aleshores fugia de la Gestapo a França, acabava de travessar a peu els Pirineus i havia arribat al Portbou forçadament d'autoritat franquista. La idea era arribar a Portugal i pujar a un vaixell rumb als Estats Units, refugi de l'Institut d'Estudis Socials, més conegut com l'Escola de Frankfurt, que també s'havia traslladat per força d'aquella localitat alemanya a Nova York. La decisió de l'autoritat franquista de retornar a França aquells passatgers va determinar el suïcidi de Benjamin, que va ser enterrat a la fossa comuna del cementiri municipal de Portbou. També amarg paral·lelisme amb la fossa comuna de Viena i el músic Mozart. En definitiva, la mort —de "passatge", després d'una travessa a peu dels Pirineus— de Benjamin, juntament amb la seva obra que havia de ser cabdal i roman inacabada, la ja esmentada *Passagen*, justifiquen i diuen molt a favor del monument —i del seu finançament actual— obra de Karavan (també autor a Israel del monument a l'Holocaust). Per altra banda, recordem el nostre lligam europeu, en la sort i la dissort, perquè si bé formàvem part d'un país que oficialment no va entrar a la Segona Guerra Mundial, la seva "transitorietat" feixista, per no parlar dels acords Hitler-Franco, va oferir a l'esgarriosa llista de víctimes una de certament emblemàtica. Per altra banda, aca-

bada la dictadura espanyola, restablerta la democràcia, amb una Catalunya cada vegada més catalana altre cop, perquè s'hi esforça i perquè les circumstàncies li ho permeten, ja al setembre de 1990, als cinquant del suïcidi de Benjamin, es va inaugurar en el recinte del cementiri, damunt de la fossa comuna, un monòlit, gravant en pedra paraules del pensador, en versió bilingüe: "No hi ha cap document de la cultura que no ho sigui també de la barbàrie". En l'acte inaugural ja es va presentar el projecte que avui s'ha fet realitat: *Passagen*, de Karavan.

Aprofitant el penya-segat damunt del Mediterrani, Karavan ha dissenyat un túnel totalment de ferro tractat, d'una textura que ens pot recordar el millor Tàpies, amb unes escales que podrien baixar-nos a un enterrament funerari egipci. Desemboquem, però, al mar, un pas que si no ens el barrés l'escarpat del terreny, ens ho segaria un mur de vidre on llegim de la mà de Benjamin, també en versió bilingüe: "Es una tasca més àrdua honorar la memòria dels éssers anònims que la de les persones cèlebres. La construcció històrica es consagra a la memòria dels qui no tenen nom". (No hem pogut veure encara l'efecte del monument des del mar). Una bella forma de veure el mar, de recordar, d'honorar.

En la inauguració del monument, el President de la Generalitat de Catalunya va recordar, com també ho fa a

l'opuscle esmentat, que l'esdeveniment era un "motiu de reflexió i de presa de consciència", per afegir que Benjamin era un home que també fugia de la "intolerància i de la incomprensió", per lamentar que en el "Passagen" benjaminià no hagués trobat a Catalunya la terra d'acolliment que ha pretès —i volem que pretengui— ser. A part de la bellesa estètica del monument, del gaudi intel·lectual que sempre suposa retornar a un autor original i inclassificable com és Benjamin, no dubtem a creure que també és un monument cara al futur. Un reclam contra la "des-memòria", cap a una de les incògnites amb les quals acabem un segle i en comencem un altre: les escomeses contra la llibertat i la convivència de tots els pobles de la terra. Sens dubte, Benjamin va ser una víctima de la manca de llibertat i de convivència. Avui, el seu monument s'endinsa en un mar de cultura i, en ocasions de barbàrie com és el Mediterrani, en una població fronterera, Portbou, d'un país de frontera, Catalunya. Avui, el monument recentment inaugurat a la memòria de Walter Benjamin és força més que una bella peça estètica: és un emblema d'allò que no vam poder ser, som ara, i hem de voler ser sempre.

Marta Pessarrodona